

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια
(3. Abhidhamma Piṭaka - Aṭṭhakathā)
4. Σχόλια για τον προσδιορισμό των ατόμων
(4. Puggalapaññatti-aṭṭhakathā)
2. Σχόλια για την επεξήγηση (2. Niddesaṇṇanā)

PaliVerse

4. Σχόλια για τον προσδιορισμό των ατόμων

2. Niddesavaṇṇanā

1. Ekakaniddesavaṇṇanā

1. Idāni yathāṭṭhapitaṃ mātikaṃ ādito paṭṭhāya vibhajitvā dassetuṃ -katamo ca puggalo samayavimuttotiādīmāha. Tattha idhāti imasmiṃ sattaloke. Ekacco puggaloti eko puggalo. Kālena kālanti ettha bhummasena attho veditabbo. Ekekasmiṃ kāleti vuttaṃ hoti. Samayena samayanti idaṃ purimasseva vevacanaṃ. Aṭṭha vimokkheti rūpāvacarārūpāvacaraaṭṭhasamāpattiyo. Tāsañhi paccaṇīkadhammehi vimuccanato vimokkhoti nāmaṃ. Kāyenāti vimokkhasahajātena nāmakāyena. Phusitvā viharatīti paṭilabhitvā iriyati. Katamasmiṃ panesa kāle vimokkhe phusitvā viharatīti? Samāpattiṃ samāpajjitukāmassa hi kālo nāma atthi, akālo nāma atthi. Tattha pātova sarīrapaṭijaggaṇakālo, vattakaraṇakālo ca samāpajjanassa akālo nāma. Sarīraṃ pana paṭijaggitvā vattaṃ katvā vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā nisinnassa yāva piṇḍāya gamanakālo nāgacchati, etasmiṃ antare samāpajjanassa kālo nāma.

Piṇḍāya gamanakālaṃ pana sallakkhetvā nikkhantassa cetiyavandanakālo, bhikkhusaṅghaparivutassa vitakkamālake ṭhānakālo piṇḍāya gamanakālo gāme caraṇakālo; āsanāsālāya yāgupānakālo vattakaraṇakālotti ayampi samāpajjanassa akālo nāma. Āsanāsālāya pana vivitte okāse sati yāva bhaddakālo nāgacchati, etasmiṃ antare samāpajjanassa kālo nāma. Bhaddaṃ pana bhuñjanakālo, viharagamanakālo, paccāvarapaṭisāmanakālo, divāvattakaraṇakālo, paripucchādānakālotti ayampi samāpajjanassa akālo nāma. Yo akālo, sveva asamayo. Taṃ sabbampi ṭhapetvā avasese kāle kāle, samaye samaye vuttappakāre aṭṭha vimokkhe saha-jātanāmakāyena paṭilabhitvā viharanto, “idhekacco puggalo...pe... viharatī”ti vuccati.

Apicesa saphassakehi saha-jātanāmadhammehi saha-jātadhamme phusatiyeva nāma, upacārena appanaṃ phusatiyeva nāma. Purimāya appanāya aparaṃ appanaṃ phusatiyeva. Yena hi saddhiṃ ye dhammā saha-jātā, tena te paṭiladdhā nāma honti. Phassenāpi phuṭṭhāyeva nāma honti. Upacāraṃ appanāya paṭilābhakāraṇameva, tathā purimā appanā aparaappanāya. Tatrāssa evaṃ saha-jātehi saha-jātānaṃ phusanā veditabbā - paṭhamajjhānañhi vitakkādīhi pañcaṅgikaṃ. Tasmiṃ ṭhapetvā tāni aṅgāni sesā atirekapaṇṇāsadhammā cattāro khandhā nāma honti. Tena nāmakāyena paṭhamajjhānasamāpattivimokkhaṃ phusitvā paṭilabhitvā viharati. Dutiyaṃ jhānaṃ pītisukhacittekaggatāhi tivaṅgikaṃ, tatiyaṃ sukhacittekaggatāhi duvaṅgikaṃ, catutthaṃ upekkhacittekaggatāhi duvaṅgikaṃ, tathā ākāsaṇācāyatanaṃ...pe... nevasaññānāsaññāyatanañca. Tattha ṭhapetvā tāni aṅgāni sesā atirekapaṇṇāsadhammā cattāro khandhā nāma honti. Tena nāmakāyena nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpattivimokkhaṃ phusitvā paṭilabhitvā viharati.

Paññāya cassa disvāti vipassanāpaññāya saṅkhāragataṃ, maggapaññāya catusaccadhamme passitvā. Ekacce āsavā parikkhīṇā hontīti upaḍḍhupaḍḍhā paṭhamamaggādivajjhā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo samayavimuttoti ettha aṭṭhasamāpattilābhī puthujjano tena nāmakāyena phusitvā

viharatīti vattum vaṭṭati. Pāḷiyaṃ pana “ekacce āsavā parikkhīṇā”ti vuttam.
Puthujjanassa ca khīṇā āsavā nāma natthi, tasmā so na gahito. Aṭṭhasamāpattilābhī
khīṇāsavopi tena nāmakāyena phusitvā viharatīti vattum vaṭṭati. Tassa pana
aparikkhīṇāsavā nāma natthi, tasmā sopi na gahito. Samayavimuttoti pana tiṇṇaṃ
sotāpannasakadāgāmianāgāmīnaṃyevetaṃ nāmantī veditabbaṃ.

2. Asamayavimuttaniddese - purimasadisam vuttanayeneva veditabbaṃ.

Asamayavimuttoti panettha sukkhavipassakakhīṇāsavassetam nāmaṃ.
Sukkhavipassakā pana sotāpannasakadāgāmianāgāmīno aṭṭhasamāpattilābhino ca
khīṇāsavā puthujjanā ca imasmiṃ duke na labbhanti, dukamuttakapuggalā nāma
honti. Tasmā satthā attano buddhasubuddhatāya heṭṭhā gahite ca aggahite ca
saṅkaḍḍhitvā saddhiṃ piṭṭhivaṭṭakehi tantim āropento sabbepi
ariyapuggalātiādimāha. Tattha ariye vimokkheti kilesehi ārakattā ariyeti saṅkhaṃ
gate lokuttaravimokkhe. Idaṃ vuttam hoti - bāhirānañhi aṭṭhannaṃ samāpattinaṃ
samāpajjantassa samayopi atthi asamayopi. Maggavimokkhena vimuccanassa
samayo vā asamayo vā natthi. Yassa saddhā balavatī, vipassanā ca āradhā, tassa
gacchantassa tiṭṭhantassa nisīdantassa nipajjantassa khādanantassa bhuñjantassa
maggaphalapaṭivedho nāma na hotīti natthi. Iti maggavimokkhena vimuccanassa
samayo vā asamayo vā natthīti heṭṭhā gahite ca aggahite ca saṅkaḍḍhitvā imaṃ
piṭṭhivaṭṭakaṃ tantim āropesi dhammarājā. Samāpattilābhī puthujjano imāyapi
tantiyā aggahitova. Bhajāpiyamāno pana samāpattivikkhambhitānaṃ kilesānaṃ
vasena samayavimuttabhāvaṃ bhajeyya.

**3. Kuppadhammākuppadhammaniddesesu - yassa adhigato samāpattidhammo
kuppāti nassati, so kuppadhammo.** Rūpasahagatānanti rūpanimittasaṅkhātena
rūpena sahagatānaṃ. Tena saddhiṃ pavattānaṃ na vinā rūpārammaṇānaṃ
catunnaṃ rūpāvacarajjhānānanti attho. Arūpasahagatānanti rūpato aññaṃ, na
rūpanti arūpaṃ. Arūpena sahagatānaṃ tena saddhiṃ pavattānaṃ na vinā
arūpārammaṇānaṃ catunnaṃ arūpāvacarajjhānānanti attho. Na nikāmalābhīti
pañcahākārehi aciṇṇavasitāya icchitākārena aladdhattā na nikāmalābhī.
Appaguṇasamāpattikoti attho. Na akicchālābhīti kicchālābhī dukkhalābhī. Yo
āgamanamhi kilese vikkhambhento upacāraṃ pāpento appanaṃ pāpento
cittamañjūsaṃ labhanto dukkhena kicchena sasaṅkhārena sappayogena kilamanto
taṃ sampadaṃ pāpuṇitum sakkoti, so na akicchālābhī nāma. Na akasiralābhīti
avipulalābhī. Samāpattim appetvā addhānaṃ pharitum na sakkoti. Ekaṃ dve
cittavāre vattetvā sahasāva vuṭṭhātīti attho.

Yatthicchakanti yasmiṃ okāse samāpattim appetvā nisīditum icchati. Yadicchakanti
kaṣiṇajjhānaṃ vā ānāpānajjhānaṃ vā brahmavihārajjhānaṃ vā asubhajjhānaṃ vāti
yaṃ yaṃ samāpattim appetvā nisīditum icchati. Yāvaticchakanti
addhānaparicchedena yattakaṃ kālaṃ icchati. Idaṃ vuttam hoti - yattha yattha yaṃ
yaṃ samāpattim yattakaṃ addhānaṃ samāpajjitumpi vuṭṭhātumpi icchati, tattha
tattha taṃ taṃ samāpattim tattakaṃ addhānaṃ samāpajjitumpi vuṭṭhātumpi na
sakkoti. Candaṃ vā sūriyaṃ vā ulloketvā ‘imasmiṃ cande vā sūriye vā ettakaṃ
ṭhānaṃ gate vuṭṭhahissāmī’ti paricchinditvā jhānaṃ samāpanno yathāparicchedena
vuṭṭhātum na sakkoti, antarāva vuṭṭhātīti; samāpattiyā appaguṇatāyāti.

Pamādamāgammāti pamādaṃ paṭicca. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evaṃvidho puggalo
kuppadhammoti vuccati. Idaṃ pana aṭṭhasamāpattilābhino puthujjanassa
sotāpannassa sakadāgāminoti tiṇṇaṃ puggalānaṃ nāmaṃ. Etesaṃhi

samādhīpārībandhakā vipassanāpārībandhakā ca dhammā na suvikkhambhitā, na suvikkhālītā, tena tesam samāpatti nassati parihāyati. Sā ca kho neva sīlabhedena, nāpattivītikkamena. Na garukamokkhadhammo panesa appamattakenapi kiccakaraṇīyena vā vattabhedamattakena vā nassati.

Tatridaṃ vatthu - eko kira therō samāpattiṃ vaḷaṇṇeti. Tasmīṃ piṇḍāya gāmaṃ pavittṭhe dārakā pariveṇe kīlītvā pakkamiṃsu. Thero āgantvā ‘pariveṇaṃ sammajjitabba’nti cintetvā asammajjitvā vihāraṃ pavisitvā ‘samāpattiṃ appessāmī’ti nisīdi. So appetuṃ asakkonto, ‘kiṃ nu kho āvaraṇa’nti sīlaṃ āvajjanto appamattakampi vītikkamaṃ adisvā ‘vattabhedo nu kho atthī’ti olokeno pariveṇassa asammaṭṭhabhāvaṃ ñatvā sammajjitvā pavisitvā nisīdanto samāpattiṃ appentova nisīdi.

4. Akuppadhammaniddeso vuttapaṭipakkhavaseneva veditabbo. Akuppadhammoti idaṃ pana aṭṭhasamāpattilābhino anāgāmiṃsa ceva khīṇāsavassa cāti dvinnāṃ puggalānaṃ nāmaṃ. Tesañhi samādhīpārībandhakā vipassanāpārībandhakā ca dhammā suvikkhambhitā suvikkhālītā; tena tesam bhassasaṅgaṇikārāmādikiccena vā aññena vā yena kenaci attano anurūpena pamādena vītināmentānampi samāpatti na kuppati, na nassati. Sukkhavipassakā pana sotāppannasakadāgāmianāgāmikhīṇāsavā imasmīṃ duke na labbhanti; dukamuttakapuggalā nāma honti. Tasmā satthā attano buddhasubuddhatāya heṭṭhā gahite ca aggahite ca saṅkaḍḍhitvā imasmīṃ duke saddhiṃ piṭṭhivaṭṭakehi tantīṃ āropento sabbepi ariyapuggalātiādimāha. Aṭṭhannañhi samāpattīnaṃ kuppanaṃ nassanaṃ bhavēyya, lokuttaradhammassa pana sakīṃ paṭividdhassa kuppanaṃ nassanaṃ nāma natthi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

5. Parihānadhammāparihānadhammaniddesāpi kuppadhammākuppadhammaniddesavaseneva veditabbā. Kevalañhi idha puggalassa pamādaṃ paṭicca dhammānaṃ parihānampi aparihānampi gahitanti idaṃ pariāyadesanāmattameva nānaṃ. Sesaṃ sabbattha tādisameva.

7. Cetanābhabbaniddese - cetanābhabboti cetanāya aparihāniṃ āpajjitūṃ bhabbo. Sace anusañceteti, sace samāpajjati. Samāpattiñhi samāpajjanto anusañceteti nāma. So na parihāyati, itaro parihāyati.

8. Anurakkhaṇābhabbaniddese - anurakkhaṇābhabboti anurakkhaṇāya aparihāniṃ āpajjitūṃ bhabbo. Sace anurakkhatīti sace anupakāradhamme pahāya upakāradhamme sevanto samāpajjati. Evañhi paṭipajjanto anurakkhati nāma. So na parihāyati, itaro parihāyati.

Ime dvepi samāpattiṃ ṭhapetuṃ thāvaraṃ kātuṃ paṭibalā. Cetanābhabbato pana anurakkhaṇābhabbova balavataro. Cetanābhabbo hi upakārānupakāre dhamme na jānāti. Ajānanto upakāradhamme nudati nīharati, anupakāradhamme sevati. So te sevanto samāpattito parihāyati. Anurakkhaṇābhabbo upakārānupakāre dhamme jānāti. Jānanto anupakāradhamme nudati nīharati, upakāradhamme sevati. So te sevanto samāpattito na parihāyati.

Yathā hi dve khetṭapālā eko paṇḍurogena sarogo akkhamo sītādīnaṃ, eko arogo sītādīnaṃ saho. Sarogo heṭṭhākuṭiṃ na otarati, rattārakkhaṃ divārakkhaṃ vijahati. Tassa divā sukamorādayo khetṭaṃ otarītvā sālīsīsaṃ khādanti, rattīṃ

migasūkarādayo pavisitvā khalaṃ tacchi taṃ viya chetvā gacchanti. So attano pamattakāraṇā puna bījamattampi na labhati. Itaro rattārakkhaṃ divārakkhaṃ na vijahati. So attano appamattakāraṇā ekakarīsato cattāripi aṭṭhapi sakaṭāni labhati.

Tattha sarogakhetpālo viya cetanābhabbo, arogo viya anurakkhaṇābhabbo daṭṭhabbo. Sarogassa attano pamādena puna bījamattassapi alabhanaṃ viya cetanābhabbassa upakārānupakāre dhamme ajānitvā upakāre pahāya anupakāre sevantassa samāpattiyā parihānaṃ. Itarassa attano appamādena ekakarīsamattato catuṭṭhasakaṭauddharaṇaṃ viya anurakkhaṇābhabbassa upakārānupakāre dhamme jānitvā anupakāre pahāya upakāre sevantassa samāpattiyā aparihānaṃ veditabbaṃ. Evaṃ cetanābhabbato anurakkhaṇābhabbova samāpattiṃ thāvaram kātum balavataroti veditabbo.

9. Puthujjananiddese - tīṇi saṃyojanānīti

diṭṭhisamyojanasīlabbataparāmāsasamyojanavicikicchāsamyojanāni. Etāni hi phalakkhaṇe pahīnāni nāma honti. Ayaṃ pana phalakkhaṇepi na hotīti dasseti. Tesam dhammānanti tesam saṃyojanadhammānaṃ. Maggakkhaṇasmiṃhi tesam pahānāya paṭipanno nāma hoti. Ayaṃ pana maggakkhaṇepi na hoti. Ettāvatā vissatṭhakammaṭṭhāno thūlabālaputhujjanova idha kathitoti veditabbo.

10. Gotrabhuniddese - yesam dhammānanti yesam gotrabhuññāṇena saddhiṃ uppannānaṃ paropaññāsakusaladhammānaṃ. Ariyadhammassāti lokuttaramaggassa. Avakkanti hotīti okkanti nibbatti pātubhāvo hoti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ nibbānārammaṇena ñāṇena sabbam puthujjanasaṅkhaṃ puthujjanagottaṃ puthujjanamaṇḍalaṃ puthujjanapaññattiṃ atikkamitvā ariyasaṅkhaṃ ariyagottaṃ ariyamaṇḍalaṃ ariyapaññattiṃ okkamanato gotrabhūpuggalo nāma vuccati.

11. Bhayūparataniddese - bhayena uparatoti bhayūparato. Sattapi sekkhā puthujjanā ca bhāyitvā pāpato oramanti pāpaṃ na karonti. Tattha puthujjanā duggatibhayaṃ, vaṭṭabhayaṃ, kilesabhayaṃ, upavādabhayanti cattāri bhayāni bhāyanti. Tesu bhāyitabbaṭṭhena duggatiyeva bhayaṃ duggatibhayaṃ. Sesesupi eseva nayo. Tattha puthujjano ‘sace tvam pāpaṃ karissasi, cattāro apāyā mukhaṃ vivaritvā ṭhitacchātaajagarasadiṣā, tesu dukkhaṃ anubhavanto kathaṃ bhavissasī’ti duggatibhayaṃ bhāyitvā pāpaṃ na karoti. Anamataggasaṃsāra vaṭṭaṃ yeve pana vaṭṭabhayaṃ nāma. Sabbampi akusalaṃ kilesabhayaṃ nāma. Garahā pana upavādabhayaṃ nāma. Tānipi bhāyitvā puthujjano pāpaṃ na karoti. Sotāpannasakadāgāmianāgāmīno pana tayo sekkhā duggatiṃ atītattā sesāni tīṇi bhayāni bhāyitvā pāpaṃ na karonti. Maggaṭṭhakasekkhā āgamanavasena vā asamucchinna bhayaṭṭā vā bhayūparatā nāma honti. Khīṇāsavo imesu catūsu bhayesu ekampi na bhāyati. So hi sabbaso samucchinna bhayo; tasmā abhayūparatoti vuccati. Kiṃ pana so upavādampi na bhāyatīti? Na bhāyati. Upavādaṃ pana rakkhatīti vattum vaṭṭati. Doṇuppalavāpīgāme khīṇāsavattthero viya.

12. Abhabbāgamananiddese - sammattaniyāmāgamanassa abhabboti abhabbāgamaṇo. Kammāvaraṇenāti pañcavidhena ānantariyakammaṇa. Kilesāvaraṇenāti niyatamicchādiṭṭhiyā. Vipākāvaraṇenāti ahetukaduhetukapaṭisandhiyā. Assaddhāti buddhadhammasaṅghesu saddhārahitā. Acchandikāti kattukamyatākusalacchandarahitā. Te ṭhapetvā jambudīpaṃ itaradīpattayavāsino veditabbā. Tesu hi manussā acchandikabhāvaṃ pavitṭhā nāma. Duppaññāti bhavaṅgapaññārahitā. Abhabbāti appaṭiladdhamaggaphalūpanissayā.

Niyāmanti magganīyāmaṃ, sammattaniyāmaṃ. Okkamitunti etaṃ kusalesu dhammesu sammattasaṅkhātāṃ niyāmaṃ okkamituṃ pavisitūṃ tattha patitṭhātuṃ abhabbā.

13. Bhabbāgamananiddeso vuttapaṭipakkhanayena veditabbo. Evamimasmiṃ duke ye ca puggalā pañcānantariyakā, ye ca niyatamicchādiṭṭhikā, yehi ca ahetukaduhetukapaṭisandhi gahitā, ye ca buddhādīnaṃ na saddahanti, yesaṅca kattukamyatāchando natthi, ye ca aparipuṇṇabhavaṅgapañña, yesaṅca maggaphalānaṃ upanissayo natthi, te sabbepe sammattaniyāmaṃ okkamituṃ abhabbā, viparītā bhabbāti vuttā.

14. Niyatāniyatāniddese - ānantarikāti āntarikakammasamaṅgino. Micchādiṭṭhikāti niyatamicchādiṭṭhisamaṅgino. Sabbepe hete nirayassa atthāya niyatattā niyatā nāma. Atṭha pana ariyapuggalā sammābhāvāya uparūparimaggaphalatthāya ceva anupādāparinibbānatthāya ca niyatattā niyatā nāma. Avasesapuggalā pana anibaddhagatikā. Yathā ākāse khittadaṇḍo pathaviyaṃ patanto ‘aggena vā majjhena vā mūlena vā patissatī’ti na ñāyati; evameva ‘asukagatiyā nāma nibbattissantī’ti niyamābhāvā aniyatā nāmāti veditabbā. Yā pana uttarakurukānaṃ niyatagatikatā vuttā, na sā niyatadhammavasena. Micchattasammattaniyatadhammāyeve hi niyatā nāma. Tesaṅca vasenāyaṃ puggalāniyamo kathitoti.

15. Paṭipannakaniddese - maggasamaṅginoti maggaṭṭhakaṃ puggalā. Te hi phalatthāya paṭipannattā paṭipannakā nāma. Phalasamaṅginoti phalapaṭilābhasamaṅgitāya phalasamaṅgino. Phalapaṭilābhato paṭṭhāya hi te phalasamāpattiṃ asamāpannāpi phale ṭhitāyeve nāma.

16. Samasīsīniddese - apubbaṃ acarimanti apure apacchā, ekappahārenevāti attho. Pariyādānanti parikkhayo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ puggalo samasīsī nāma vuccati. So panesa tividho hoti - iriyāpathasamasīsī, rogasamasīsī, jīvitasamasīsīti. Tattha yo caṅkamantova vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ patvā caṅkamantova parinibbāti padumatthero viya; ṭhitakova vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ patvā ṭhitakova parinibbāti koṭapabbatavīhāravāsītissatthero viya; nisinnova vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ patvā nisinnova parinibbāti, nipannova vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ patvā nipannova parinibbāti - ayaṃ iriyāpathasamasīsī nāma.

Yo pana ekaṃ rogaṃ patvā antorogeyeva vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ patvā teneva rogena parinibbāti - ayaṃ rogasamasīsī nāma.

Kataro jīvitasamasīsī nāma? “Sīsanti terasa sīsāni - palibodhasīsaṅca taṇhā, vinibandhanasīsaṅca māno, parāmāsasīsaṅca diṭṭhi, vikkhepasīsaṅca uddhaccaṃ, saṃkilesasīsaṅca avijjā, adhimokkhasīsaṅca saddhā, paggahasīsaṅca vīriyaṃ, upaṭṭhānasīsaṅca sati, avikkhepasīsaṅca samādhi, dassanasīsaṅca pañña, pavattasīsaṅca jīvitindriyaṃ, gocarasīsaṅca vimokkho, saṅkhārasīsaṅca nirodho”ti. Tattha kilesasīsaṃ avijjaṃ arahattamaggo pariyādiyati. Pavattasīsaṃ jīvitindriyaṃ cuticittaṃ pariyādiyati. Avijjāpariyādāyakaṃ cittaṃ jīvitindriyaṃ pariyādātuṃ na sakkoti. Jīvitindriyapariyādāyakaṃ cittaṃ avijjaṃ pariyādātuṃ na sakkoti. Avijjāpariyādāyakaṃ cittaṃ aññaṃ, jīvitindriyapariyādāyakaṃ cittaṃ aññaṃ. Yassa cetam sīsadvayaṃ samaṃ pariyādānaṃ gacchati, so jīvitasamasīsī nāma.

Kathamidaṃ samaṃ hotīti? Vārasamatāya. Yasmiñhi vāre maggavutṭhānaṃ hoti - sotāpattimagge pañca paccavekkhaṇāni, sakadāgāmimagge pañca, anāgāmimagge pañca, arahattamagge cattārīti ekūnavīsatiyā paccavekkhaṇāṇaṃ patitṭhāya bhavaṅgaṃ otarivā parinibbāyati. Imāya vārasamatāya idaṃ ubhayasīsapariyādānaṃ samaṃ hoti nāma. Tenāyaṃ puggalo jīvitasamasīsitī vuccati. Ayameva ca idha adhippeto.

17. Ṭhitakappīniddese - ṭhito kappoti ṭhitakappo, ṭhitakappo assa atthīti ṭhitakappī. Kappaṃ ṭhapetum samatthoti attho. Uḍḍayhanavelā assāti jhāyanakālo bhaveyya. Neva tāvāti yāva esa maggasamaṅgī puggalo sotāpattiphalaṃ na sacchikaroti, neva tāva kappo jhāyeyya. Jhāyamānopi ajjhāyitvāva tiṭṭheyya. Kappavināso hi nāma mahāvikāro mahāpayogo koṭisatasahassacakkavāḷassa jhāyanavasena mahālokavināso. Ayampi evaṃ mahāvināso tiṭṭheyya vāti vadati. Sāsane pana dharamāne ayaṃ kappavināso nāma natthi. Kappavināse sāsanaṃ natthi. Gatakoṭike hi kāle kappavināso nāma hoti. Evaṃ santepi satthā antarāyābhāvaṃ dīpetum idaṃ kāraṇaṃ āhari - “idampi bhaveyya, maggasamaṅgino pana phalassa antarāyo na sakkā kātu”nti. Ayaṃ pana puggalo kappaṃ ṭhapento kittakaṃ kālaṃ ṭhapeyyāti? Yasmiṃ vāre maggavutṭhānaṃ hoti, atha bhavaṅgaṃ āvaṭṭentaṃ manodvārāvajjanaṃ uppajjati. Tato tīṇi anulomāni, ekaṃ gotrabhucittaṃ, ekaṃ maggacittaṃ, dve phalacittāni, pañca paccavekkhaṇāṇānīti ettakaṃ kālaṃ ṭhapeyya. Imaṃ panatthaṃ bāhirāya āgantukūpamāyapi evaṃ dīpayimsu. Sace hi sotāpattimaggasamaṅgissa matthakūpari yojanikaṃ ekagghanaselaṃ tivaṭṭāya rajjuyā bandhitvā olambeyya, ekasmiṃ vaṭṭe chinne dvīhi olambeyya, dvīsu chinnesu ekena olambeyyeva, tasmimpi chinne abbhakūṭaṃ viya ākāse tiṭṭheyya, na tveva tassa puggalassa maggānantaraphalassa antarāyaṃ kareyyāti. Ayaṃ pana dīpanā parittā, purimāva mahantā. Na kevalaṃ pana sotāpattimaggaṭṭhova kappaṃ ṭhapeti, itare maggasamaṅginopi ṭhapentiyeva. Tena bhagavā heṭṭhā gahitañca aggahitañca sabbam saṅkaḍḍhitvā saddhiṃ piṭṭhivaṭṭakapuggalehi imaṃ tantim āropesi - “sabbepi maggasamaṅgino puggalā ṭhitakappino”ti.

18. Ariyaniddese - kilesehi ārakattā ariyā. Sadevakena lokena araṇīyattā ariyā. Ariyaṭṭho nāma parisuddhaṭṭhoti parisuddhattāpi ariyā. Sesā aparisuddhatāya anariyā.

19. Sekkhaniddese - maggasamaṅgino maggakkhaṇe, phalasamaṅgino ca phalakkhaṇe, adhisīlasikkhādikā tissopi sikkhā sikkhantiyevāti sekkhā. Arahataṃ pana arahattaphalakkhaṇe tisso sikkhā sikkhitā. Puna tassa sikkhanakiccaṃ natthīti asekkhā. Iti satta ariyā sikkhantīti sekkhā. Khīṇāsavā aññassa santike sīlādīnaṃ sikkhitattā sikkhitaasekkhā nāma. Buddhapaccekaḥbuddhā sayambhūtatāya asikkhitaasekkhā nāma. Sesapuggalā neva sikkhanti na sikkhitāti nevasekkhānāsekkhā.

20. Tevijjaniddese - paṭhamam pubbenivāsadibbacakkhuñāṇāni nibbattetvā pacchā arahattaṃ pattopi, paṭhamam arahattaṃ patvā pacchā pubbenivāsadibbacakkhuñāṇanibbattakopi tevijjoyeva nāma. Suttantakathā pana pariyāyadesanā abhidhammakathā nippariyāyadesanāti imasmiṃ ṭhāne āgamaṇīyameva dhuraṃ. Tasmā paṭhamam dve vijjā nibbattetvā pacchā arahattaṃ pattova idha adhippeto. Chaḷabhiññepi eseva nayo.

22. Sammāsambuddhaniddese - pubbe ananussutesūti pacchimabhava saccapaṭivedhato pubbe aññassa kassaci santike assutapubbesu. Tato purimapurimesu pana bhavesu sabbaññubodhisattā buddhasāsane pabbajitvā tiṇi piṭakāni uggahetvā gatapaccāgatavattaṃ āruya kammaṭṭhānaṃ anulomaṃ gotrabhuṃ āhacca ṭhapenti. Tasmā pacchimabhavasmimyeva anācariyakabhāvaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tadā hi tathāgato pūritapāramittā aññassa santike sāmaṃ ananussutesu saṅkhatāsaṅkhatadhammesu “idaṃ dukkhaṃ...pe... ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti attapaccakkhena ñāṇena cattāri saccāni abhisambujjhati.

Tattha cāti tasmiṃca catusaccasambodhisāṅkhāte arahattamagge. Sabbaññutaṃ pāpuṇāti balesu ca vasībhāvanti sabbaññutaññāṇaṇceva balesu ca ciṇṇavasībhāvaṃ pāpuṇāti. Buddhānañhi sabbaññutaññāṇassa ceva dasabalaññāṇassa ca adhigamanato paṭṭhāya aññaṃ kātappaṃ nāma natthi. Yathā pana ubhatosujātassa khattiyakumārassa abhisekappattito paṭṭhāya ‘idaṃ nāma issariyaṃ anāgata’nti na vattappaṃ, sappaṃ āgatameva hoti. Evameva buddhānaṃ arahattamaggassa āgamanato paṭṭhāya ‘ayaṃ nāma guṇo na āgato, na paṭividdho, na paccakkho’ti na vattabbo, sabbepi sabbaññuguṇā āgatā paṭividdhā paccakkhakatāva honti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evaṃ pāramīpūraṇasiddhānubhāvena ariyamaggena paṭividdhasabbaññuguṇo puggalo sammāsambuddhoti vuccati.

23. Paccekabuddhaniddese - pubbe ananussutesūti pade pubbe vuttanayeneva attho veditabbo. Paccekabuddhopi hi pacchimabhava anācariyako attukkaṃsikaññāṇeneva paṭividdhasacco sabbaññutaññāṇaṇceva balesu ca ciṇṇavasībhāvaṃ na pāpuṇāti.

24. Ubhatobhāgavimuttaniddese - aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharatīti aṭṭha samāpattiyo saha jātānāmakāyena paṭilabhitvā viharati. Paññāya cassa disvāti vipassanāpaññāya saṅkhāragataṃ, maggapaññāya cattāri saccāni passitvā cattāropi āsavā khīṇā honti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo ubhatobhāgavimutto nāmāti vuccati. Ayañhi dvīhi bhāgehi dve vāre vimuttoti ubhatobhāgavimutto. Tatrāyaṃ theravādo - tipīṭakacūḷanāgatthero tāva āha - “samāpattiyā vikkhambhanavimokkhena, maggena samucchedavimokkhena vimuttoti ubhatobhāgehi dve vāre vimutto”ti. Tipīṭakamahādhammarakkhitthero “nāmanissitako eso”ti vatvā -

“Accī yathā vātavegena khittā,
Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;
Evaṃ munī nāmakāyā vimutto,
Atthaṃ paleti na upeti saṅkha”nti.

Vatvā suttaṃ āharitvā “nāmakāyato ca rūpakāyato ca suvimuttattā ubhatobhāgavimutto”ti āha. Tipīṭakacūḷābhayaṭṭhero panāha - “samāpattiyā vikkhambhanavimokkhena ekavāraṃ vimutto maggena samucchedavimokkhena ekavāraṃ vimuttoti ubhatobhāgavimutto”ti. Ime pana tayopi therā paṇḍitā, ‘tiṇṇampi vāde kāraṇaṃ dissatīti tiṇṇampi vādaṃ tantim katvā ṭhapayimsu.

Saṅkhepato pana arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato vimuttoti ubho hi bhāgehi vimuttattā ubhatobhāgavimutto. So catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattaṃ pattānaṃ

catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya arahattaṃ pattassa anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Tattha purimā cattāro samāpattisīsaṃ nirodhaṃ na samāpajjantīti pariyāyena ubhatobhāgavimuttā nāma. Aṭṭhasamāpattilābhī anāgāmī taṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattoti nippariyāyena ubhatobhāgavimuttaseṭṭho nāma. Nanu ca arūpāvacarajjhānampi upekkhācittakaggaṭāhi duvaṅgikaṃ rūpāvacaracattutthajjhānampi, tasmā tampi padaṭṭhānaṃ katvā arahattaṃ pattena ubhatobhāgavimuttena bhavitabbanti? Na bhavitabbaṃ. Kasmā? Rūpakāyato avimuttattā. Tañhi kilesakāyatova vimuttaṃ, na rūpakāyato; tasmā tato vuṭṭhāya arahattaṃ patto ubhatobhāgavimutto nāma na hoti. Arūpāvacaraṃ pana nāmakāyato ca vimuttaṃ rūpakāyato cāti tadeva pādakaṃ katvā arahattaṃ patto ubhatobhāgavimutto hotīti veditabbo.

25. Paññāvimuttaniddese - paññāya vimuttoti paññāvimutto. So sukkhavi-passako catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cāti pañcavidho hoti. Etesu hi ekopi aṭṭhavimokkhalābhī na hoti. Teneva na heva kho aṭṭha vimokkhetiādīmāha. Arūpāvacarajjhānesu pana ekasmiṃ sati ubhatobhāgavimuttotoyeva nāma hotīti.

26. Kāyasakkhiniddese - ekacce āsavāti heṭṭhimamaggattayavajjhā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo kāyasakkhīti vuccati. So hi phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti kāyasakkhī. Jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikarotīti pi kāyasakkhī. So sotāpattiphalatṭhaṃ ādiṃ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hoti.

27. Diṭṭhippattaniddese - idaṃ dukkhanti idaṃ dukkhaṃ, ettaṃ dukkhaṃ, na ito uddhaṃ dukkhaṃ. Dukkhasamudayādīsopi eseva nayo. Yathābhūtaṃ pajānātīti ṭhapetvā taṇhaṃ pañcupādānakkhandhe ‘dukkhasacca’nti yāthāvasarasato pajānāti. Taṇhā pana dukkhaṃ janeti nibbatteti, pabhāveti, tato taṃ dukkhaṃ samudeti; tasmā naṃ ayaṃ ‘dukkhasamudayo’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Yasmā pana idaṃ dukkhañca samudayo ca nibbānaṃ patvā nirujjhanti vūpasammanti appavattiṃ gacchanti; tasmā naṃ ‘ayaṃ dukkhanirodho’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Ariyo pana aṭṭhaṅgiko maggo, taṃ dukkhanirodhaṃ gacchati; tena taṃ ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti yathābhūtaṃ pajānāti. Ettāvatā nānākkhaṇe saccavavatthānaṃ dassitaṃ. Idāni ekakkhaṇe dassetuṃ tathāgatappaveditātīādīmāha. Tattha tathāgatappaveditāti mahābodhimaṇḍe nisīdatvā tathāgatena paṭividdhā viditā pākāṭikatā. Dhammāti catusaccadhammā. Vodiṭṭhā hontīti sudiṭṭhā honti. Vocaritāti sucaritā. Tesu anena paññā suṭṭhu carāpitā hotīti attho. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo diṭṭhippattoti vuccati. Ayañhi diṭṭhantaṃ patto. “Dukkha saṅkhārā, sukho nirodho”ti ñāṇaṃ hoti. Diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ passitaṃ paññāyāti diṭṭhappatto. Ayampi kāyasakkhī viya chabbidhova hoti.

28. Saddhāvimuttaniddese - no ca kho yathā diṭṭhippattassāti yathā diṭṭhippattassa āsavā parikkhīṇā, na evaṃ saddhāvimuttassāti attho. Kiṃ pana nesaṃ kilesappahāne nānattaṃ atthīti? Natthi. Atha kasmā saddhāvimutto diṭṭhippattaṃ na pāpuṇātīti? Āgamanīyanānattena. Diṭṭhippato hi āgamanamhi kilese vikkhambhento appadukkhena appakasirena akilamantova vikkhambhetuṃ sakkoti. Saddhāvimutto pana dukkhena kasirena kilamanto hutvā vikkhambhetuṃ sakkoti, tasmā diṭṭhippattaṃ na pāpuṇāti. Apica nesaṃ paññāyapi nānattaṃ atthiyeva. Diṭṭhippattassa hi upari tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanāñāṇaṃ tikkhaṃ sūraṃ pasannaṃ hutvā vahati. Saddhāvimuttassa vipassanāñāṇaṃ no tikkhaṃ sūraṃ

pasannaṃ hutvā vahati, tasmāpi so diṭṭhippattaṃ na pāpuṇāti.

Yathā hi dvīsu taruṇesu sippaṃ dassentesu ekassa hatthe tikhiṇo asi, ekassa kuṇṭho. Tikhiṇena asinā kadalī chijjamānā saddaṃ na karoti. Kuṇṭhena asinā chijjamānā 'kaṭakaṭā'ti saddaṃ karoti. Tattha tikhiṇena asinā saddaṃ akarontiyā eva kadaliyā chedanaṃ viya diṭṭhippattassa tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanāñāṇassa tikhiṇasūravippasannabhāvo. Kuṇṭhena asinā saddaṃ karontiyāpi kadaliyā chedanaṃ viya saddhāvimuttassa tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanāñāṇassa atikhiṇasūraappasannabhāvo veditabbo. Imaṃ pana nayaṃ 'no'ti paṭikkhipitvā, āgamaṇīyaṇānatteneva saddhāvimutto diṭṭhippattaṃ na pāpuṇāti sanniṭṭhānaṃ kataṃ.

Āgamaṭṭhakathāsu pana vuttaṃ - "etesu hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhayaṃ hoti. Diṭṭhippattassa pubbabhāgamaggakkaṇe kilesacchedakañāṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma atikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo suyyati, balavatara vāyāmo kātabbo hoti; evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana sunisiteneva asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyyati, balavavāyāmakiccaṃ na hoti; evarūpā diṭṭhippattassa pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā'ti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo saddhāvimuttoti vuccati. Ayañhi saddahanto vimuttoti saddhāvimutto. Ayampi kāyasakkhī viya chabbidhova hoti.

29. Dhammānusārīniddese - paṭipannassāti iminā sotāpattimaggaṭṭho dassito. Adhimattanti balavaṃ. Paññaṃ vāhetīti paññāvāhī. Pañña imāṃ puggalaṃ vahaṭīti paññāvāhīti vuttaṃ hoti. Paññāpubbaṅgamanti paññaṃ purecārikaṃ katvā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo dhammānusārīti vuccati. So hi paññāsaṅkhātena dhammena sarati anussaratīti dhammānusārī. Sotāpattimaggaṭṭhassevetamaṃ nāmaṃ. Phale pana patte diṭṭhippatto nāma hoti.

30. Saddhānusārīniddese - saddhaṃ vāhetīti saddhāvāhī. Saddhā imāṃ puggalaṃ vahaṭīti saddhāvāhīti vuttameva. Saddhāpubbaṅgamanti saddhaṃ purecārikaṃ katvā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo saddhānusārīti vuccati. So hi saddhāya sarati. Anussaratīti saddhānusārī. Sotāpattimaggaṭṭhassevetamaṃ nāmaṃ. Phale pana patte saddhāvimutto nāma hoti. Lokuttaradhammañhi nibbattentānaṃ dve dhurāṇi nāma, dve abhinivesā nāma, dve sīsāni nāma. Tattha saddhādhuraṃ paññādhuranti - dve dhurāṇi nāma. Eko pana bhikkhu samathābhinivesena abhinivisati, eko vipassanābhinivesenāti - ime dve abhinivesā nāma. Eko ca matthakaṃ pāpuṇanto ubhatobhāgavimutto hoti, eko paññāvimuttoti - imāni dve sīsāni nāma. Ye keci hi lokuttaradhammaṃ nibbattenti, sabbe te ime dve dhamme dhuraṃ katvā imesu dvīsu ṭhānesu abhinivisitvā imehi dvīhi ṭhānehi vimuccanti. Tesu yo bhikkhu aṭṭhasamāpattilābhī paññaṃ dhuraṃ katvā samathavasena abhinivittṭho aññataraṃ arūpasamāpattiṃ padaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇāti, so sotāpattimaggaṭṭhaṇe dhammānusārī nāma. Parato pana chasu ṭhānesu kāyasakkhī nāma. Arahattaphale patte ubhatobhāgavimutto nāma.

Aparo paññameva dhuraṃ katvā vipassanāvasena abhinivīṭṭho suddhasaṅkhāre vā rūpāvacarajjhānesu vā aññataraṃ sammāsītva arahattaṃ pāpuṇāti, ayampi sotāpattimaggakkhaṇeyeva dhammānūsārī nāma. Parato pana chasu ṭhānesu diṭṭhippatto nāma. Arahatte patte paññāvimutto nāma. Idha dve nāmāni apubbāni, tāni purimehi saddhiṃ pañca honti. Aparo aṭṭhasamāpattilābhī saddhaṃ dhuraṃ katvā samādhivasena abhinivīṭṭho aññataraṃ arūpasamāpattiṃ padaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇāti - ayaṃ sotāpattimaggakkhaṇe saddhānūsārī nāma. Parato chasu ṭhānesu kāyasakkhīyeva nāma. Arahatte patte ubhatobhāgavimuttotoyeva nāma. Idha ekameva nāmaṃ apubbaṃ. Tena saddhiṃ purimāni pañca cha honti. Aparo saddhameva dhuraṃ katvā vipassanāvasena abhinivīṭṭho suddhasaṅkhāre vā rūpāvacarajjhānesu vā aññataraṃ sammāsītva arahattaṃ pāpuṇāti. Ayampi sotāpattimaggakkhaṇe saddhānūsārī nāma. Parato chasu ṭhānesu saddhāvimutto nāma. Arahatte patte paññāvimutto nāma. Idhāpi ekameva nāmaṃ apubbaṃ. Tena saddhiṃ purimāni cha satta honti. Ime satta puggalā loke aggadakkhiṇeyyā nāmāti.

31. Sattakkhattuparamaniddese - sattakkhattunti sattavāre. Sattakkhattuparamā bhavūpapatti attabhāvaggaṇaṃ assa, tato paraṃ aṭṭhamaṃ bhavaṃ nādiyatīti sattakkhattuparamo. Sotāpanno hotīti ettha sototi ariyamaggo, tena samannāgato sotāpanno nāma. Yathāha -

“Soto sototi hidaṃ, sārīputta, vuccati. Katamo nu kho, sārīputta, sototi? Ayameva hi, bhante, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo soto, seyyathidaṃ - sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhīti. Sotāpanno sotāpannoti, hidaṃ, sārīputta, vuccati. Katamo nu kho, sārīputta, sotāpannoti? Yo hi, bhante, iminā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena samannāgato ayaṃ vuccati sotāpanno, svāyaṃ āyasmā evaṃnāmo evaṃgotto iti vā”ti.

Evaṃ maggakkhaṇepi sotāpanno nāma hoti. Idha pana maggena phalassa nāmaṃ dinnanti phalakkhaṇe sotāpanno adhippeto.

Avinipātadhammoti vinipātasāṅkhātāṃ apāyaṃ upapattivāsena anāgamanasabhāvo. Niyatoti magganīyāmena niyato. Sambodhiparāyaṇoti bujjanakabhāvaparāyaṇo. So hi paṭiladdhamaggena bujjhatīti sambodhiparāyaṇo. Upari tīhi maggehi avassaṃ bujjhissatīti sambodhiparāyaṇo. Deve ca manusse cāti devalokaṇca manussalokaṇca. Sandhāvitvā saṃsāritvāti paṭisandhivasena aparāparaṃ gantvā. Dukkassantaṃ karotīti vaṭṭadukkassa pariyaṇtaṃ parivaṭumaṃ karoti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo sattakkhattuparamo nāma vuccati. Ayaṃ pana kālena devalokassa kālena manussalokassa vasena missakabhavena kathitoti veditabbo.

32. Kolaṃkolaniddese - kulato kulaṃ gacchatīti kolaṃkolo.

Sotāpattiphalasacchikiriyato hi paṭṭhāya nīce kule upapatti nāma natthi, mahābhogakulesuyeva nibbattatīti attho. Dve vā tīṇi vā kulānīti devamanussavasena dve vā tayo vā bhava. Iti ayampi missakabhaveneva kathito. Desanāmattameva cetāṃ - ‘dve vā tīṇi vā’ti. Yāva chaṭṭhabhavā saṃsārantopi pana kolaṃkolova hoti.

33. Ekabījīniddese - khandhabījaṃ nāma kathitaṃ. Yassa hi sotāpannassa ekaṃyeva khandhabījaṃ atthi, ekaṃ attabhāvaggaṇaṃ, so ekabījī nāma. Mānusaṃ bhavanti idaṃ panettha desanāmattameva. Devabhavaṃ nibbattetītipi pana vattum vaṭṭatīyeva. Bhagavatā gahitanāmasavaseva cetāni etesaṃ nāmāni. Ettakaṃ ṭhānaṃ gato sattakkhattuparamo nāma hoti, ettakaṃ kolaṃkolo, ettakaṃ ekabījīti bhagavatā

etesam nāmaṃ gahitaṃ. Niyamato pana ayaṃ sattakkhattuparamo, ayaṃ kolaṃkolo, ayaṃ ekabījīti natthi.

Ko pana tesam etaṃ pabhedam niyametīti? Keci tāva therā ‘pubbahetu niyametī’ti vadanti, keci ‘paṭhamamaggo’, keci ‘upari tayo maggā’, keci ‘tiṇṇam maggānaṃ vipassanā’ti. Tattha ‘pubbahetu niyametī’ti vāde ‘paṭhamamaggassa upanissayo kato nāma hoti, upari tayo maggā nirupanissayā uppannā’ti vacanam āpajjati. ‘Paṭhamamaggo niyametī’ti vāde upari tiṇṇam maggānaṃ niratthakatā āpajjati. ‘Upari tayo maggā niyamentī’ti vāde ‘aṭṭhamamagge anuppanneyeva upari tayo maggā uppannā’ti āpajjati. ‘Tiṇṇam maggānaṃ vipassanā niyametī’ti vādo pana yujjati. Sace hi upari tiṇṇam maggānaṃ vipassanā balavatī hoti, ekabījī nāma hoti; tato mandatarāya kolaṃkolo; tato mandatarāya sattakkhattuparamoti.

Ekacco hi sotāpanno vaṭṭajjhāsaya hoti, vaṭṭābhirato, punappunam vaṭṭasmiṃyeva vicarati sandissati. Anāthapiṇḍiko seṭṭhi, visākhā upāsikā, cūḷarathamahārathā devaputtā, anekavaṇṇo devaputto, sakko devarājā, nāgadatto devaputtoti ime hi ettakā janā vaṭṭajjhāsaya vaṭṭābhiratā ādito paṭṭhāya cha devaloke sodhetvā akaniṭṭhe thatvā parinibbāyissanti, ime idha na gahitā. Na kevalaṅcime; yopi manussesu ye va sattakkhattum saṃsaritvā arahattaṃ pāpuṇāti, yopi devaloke nibbatta devesu ye va sattakkhattum aparāparaṃ saṃsaritvā arahattaṃ pāpuṇāti, imepi idha na gahitā. Missakabhavavaseneva panettha sattakkhattuparamakolaṃkolā mānusakabhavanibbattakoyeva ca ekabījī gahitoti veditabbo. Tattha ekeko dukkhāpaṭipadādivasena catubbidhabhāvaṃ āpajjati. Saddhādhureneva cattāro sattakkhattuparamā, cattāro kolaṃkolā, cattāro ekabījīnoti dvādasa honti. Sace paññāya sakkā nibbattetum, ‘aham lokuttaram dhammaṃ nibbattessāmī’ti evaṃ paññam dhuraṃ katvā sattakkhattuparamādibhāvaṃ pattāpi paṭipadāvasena dvādasevāti ime catuvīsati sotāpannā ihaṭṭhakanijjhānikavaseneva imasmiṃ ṭhāne kathitāti veditabbā.

34. Sakadāgāminiddese - paṭisandhivasena sakiṃ āgacchatīti sakadāgāmī. Sakidevāti ekavāraṃyeva. Imaṃ lokaṃ āgantvāti iminā pañcasu sakadāgāmīsu cattāro vajjetvā ekova gahito. Ekacco hi idha sakadāgāmiphalaṃ patvā idheva parinibbāyati, ekacco idha patvā devaloke parinibbāyati, ekacco devaloke patvā tattheva parinibbāyati, ekacco devaloke patvā idhūpapajjitvā parinibbāyati - ime cattāropi idha na gahitā. Yo pana idha patvā devaloke yāvatāyukaṃ vasitvā puna idhūpapajjitvā parinibbāyati - ayaṃ ekova idha gahitoti veditabbo. Sesamettha yaṃ vattabbaṃ siyā taṃ sabbaṃ heṭṭhā dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ lokuttarakusalāniddese vuttameva. Imassa pana sakadāgāmino ekabījīnā saddhiṃ kiṃ nānākaraṇanti? Ekabījissa ekāva paṭisandhi, sakadāgāmissa dve paṭisandhiyo - idaṃ nesaṃ nānākaraṇanti.

35. Anāgāminiddese - orambhāgiyānaṃ saṃyojanānanti oraṃ vuccati kāmādhātu. Yassa imāni pañca bandhanāni appahīnāni honti, so bhavagge nibbattopi gilitabaḷiso maccho viya dīghasuttakena pāde baddhakāko viya tehi bandhanehi ākaḍḍhiyamāno kāmādhātuyaṃyeva pavattatīti pañca bandhanāni orambhāgiyānīti vuccanti. Heṭṭhābhāgiyāni heṭṭhākoṭṭhāsikānīti attho. Parikkhayāti tesam bandhanānaṃ parikkhayena. Opapātikoti upapātayoniko. Imināssa gabbhaseyyā paṭikkhittā. Tattha parinibbāyīti tattha suddhāvāsalo ke parinibbāyitā. Anāvattidhammo tasmā lokāti paṭisandhiggaṇavasena tasmā lokā idha anāvattanasabhāvo.

Buddhadassanatheradassanadhammassavanānaṃ panatthāyassa āgamaṇaṃ anivāritaṃ. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evaṃvidho puggalo paṭisandhivasena puna anāgamanato anāgāmī nāma vuccati.

36. Antarāparinibbāyiniddese - upapannaṃ vā samanantarāti upapannasamanantarā vā hutvā. Appattaṃ vā vemajjhaṃ āyuppaṃāṇanti āyuppaṃāṇaṃ vemajjhaṃ appattaṃ vā hutvā ariyamaggaṃ sañjanetīti attho. Vāsaddavikappato pana vemajjhaṃ pattantipi attho veditabbo. Evaṃ tayo antarāparinibbāyino siddhā honti. Upariṭṭhimānaṃ saṃyojanāṇanti upari pañcannaṃ uddhambhāgiyasamyojanānaṃ aṭṭhannaṃ vā kilesānaṃ. Pahānāyāti etesaṃ pajāhanatthāya maggaṃ sañjaneti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo āyuvemajjhassa antarāyeva parinibbāyanato antarāparinibbāyīti vuccati.

37. Upahaccaparinibbāyiniddese - atikkamitvā vemajjhaṃ āyuppaṃāṇanti āyuppaṃāṇaṃ vemajjhaṃ atikkamitvā. Upahacca vā kālakiriyanti upagantvā kālakiriyāṃ. Āyukkhayassa āsanne ṭhatvāti attho. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo aviheṣu tāva kappasahassappaṃāṇassa āyuno pañcakappasatasaṅkhātaṃ vemajjhaṃ atikkamitvā chaṭṭhe vā kappasate sattamaṭṭhamanavamānaṃ vā aññatarasmiṃ dasameyeva vā kappasate ṭhatvā arahattaṃ patvā kilesaparinibbānena parinibbāyanato upahaccaparinibbāyīti vuccati.

38. Asaṅkhārasasaṅkhāraparinibbāyiniddesesu - asaṅkhārena appadukkhena adhimattapayogaṃ akatvāva kilesaparinibbānena parinibbānadhammoti asaṅkhāraparinibbāyī. Sasaṅkhārena dukkhena kasirena adhimattapayogaṃ katvāva kilesaparinibbānena parinibbāyanadhammoti sasaṅkhāraparinibbāyī.

40. Uddhaṃsotaniddese - uddhaṃ vāhibhāvena uddhamassa taṇhāsotaṃ vaṭṭasotaṃ vāti uddhaṃsoto. Uddhaṃ vā gantvā paṭilabhitabbato uddhamassa maggasotanti uddhaṃsoto. Akaniṭṭhaṃ gacchatīti akaniṭṭhagāmī. Avihā cuto atappaṃ gacchatītiādīsu avihe kappasahassaṃ vasanto arahattaṃ pattuṃ asakkuṇitvā atappaṃ gacchati. Tatrāpi dve kappasahassāni vasanto arahattaṃ pattuṃ asakkuṇitvā sudassaṃ gacchati. Tatrāpi cattāri kappasahassāni vasanto arahattaṃ pattuṃ asakkuṇitvā sudassiṃ gacchati. Tatrāpi aṭṭha kappasahassāni vasanto arahattaṃ pattuṃ asakkuṇitvā akaniṭṭhaṃ gacchati. Tattha vasanto ariyamaggaṃ sañjanetīti attho.

Imesaṃ pana anāgāmīnaṃ pabhedajānanatthaṃ uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmīcatukkaṃ veditabbaṃ. Tattha yo avihato paṭṭhāya cattāro devaloke sodhetvā akaniṭṭhaṃ gantvā parinibbāyati ayaṃ uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana heṭṭhā tayo devaloke sodhetvā sudassīdevaloke ṭhatvā parinibbāyati -ayaṃ uddhaṃsoto, na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana ito akaniṭṭhameva gantvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhaṃsoto, akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana heṭṭhā catūsu devalokesu tattha tattheva parinibbāyati, ayaṃ na uddhaṃsoto, na akaniṭṭhagāmī nāmāti. Evamete aṭṭhacattālīsa anāgāmīno honti.

Kathaṃ? Avihe tāva tayo antarāparinibbāyino, eko upahaccaparinibbāyī, eko uddhaṃsoto te asaṅkhāraparinibbāyino pañca, sasaṅkhāraparinibbāyino pañcāti dasa honti. Tathā atappāsudassāsudassīsūti cattāro dasakā cattālīsaṃ. Akaniṭṭhe pana uddhaṃsoto natthi. Tayo pana antarāparinibbāyino, eko upahaccaparinibbāyī. Te asaṅkhāraparinibbāyino cattāro, sasaṅkhāraparinibbāyino cattāroti aṭṭha. Evaṃ aṭṭhacattālīsaṃ honti.

Te sabbepi papaṭīkopamāya dīpitā - divasaṃ santattānampi hi āraṇṭakavipphalīkanakacchedanānaṃ ayomukhe haññamāne papaṭīkā uppajjivāva nibbāyati - evarūpo paṭhamo antarāparinibbāyī veditabbo. Kasmā? Uppannasamanantarāva kilesaparinibbānena parinibbāyanato. Tato mahantatare ayomukhe haññamāne papaṭīkā ākāsaṃ ullaṅghitvā nibbāyati - evarūpo duttiyo antarāparinibbāyī daṭṭhabbo. Kasmā? Vemajjhaṃ appatvā parinibbāyanato. Tato mahantatare ayomukhe haññamāne papaṭīkā ākāsaṃ ullaṅghitvā nivattamānā pathaviyaṃ anupahaccatalā hutvā parinibbāyati - evarūpo tatiyo antarāparinibbāyī daṭṭhabbo. Kasmā? Vemajjhaṃ patvā anupahacca parinibbāyanato. Tato mahantatare ayomukhe haññamāne papaṭīkā ākāsaṃ ullaṅghitvā pathaviyaṃ patitvā upahaccatalā hutvā nibbāyati - evarūpo upahaccaparinibbāyī veditabbo. Kasmā? Kālakiriyaṃ upagantvā āyugatiṃ khepetvā parinibbāyanato. Tato mahantatare ayomukhe haññamāne papaṭīkā paritthe tiṇakaṭṭhe patitvā taṃ parittaṃ tiṇakaṭṭhaṃ jhāpetvā nibbāyati - evarūpo asaṅkhāraparinibbāyī veditabbo. Kasmā? Appayogena lahusāya gatiyā parinibbāyanato. Tato mahantatare ayomukhe haññamāne papaṭīkā vipule tiṇakaṭṭhapuñje patitvā taṃ vipulaṃ tiṇakaṭṭhapuñjaṃ jhāpetvā nibbāyati - evarūpo sasaṅkhāraparinibbāyī veditabbo. Kasmā? Sappayogena alahusāya gatiyā parinibbāyanato. Aparā mahantesu tiṇakaṭṭhapuñjesu patati, tattha mahantesu tiṇakaṭṭhapuñjesu jhāyamānesu vītaccitaṅgāro vā jālā vā uppatitvā kammārasālaṃ jhāpetvā gāmanigamanagararaṭṭhaṃ jhāpetvā samuddantaṃ patvā nibbāyati - evarūpo uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī daṭṭhabbo. Kasmā? Anekabhavabījaviṭṭhāraṃ phussa phussa byantīkatvā parinibbāyanato. Yasmā pana āraṇṭakādibhedaṃ khuddakampi mahantampi ayokapālemeva, tasmā sutte sabbavāresu ayokapālantveva vuttaṃ. Yathāha -

“Idha, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - ‘no cassa, no ca me siyā, na bhavissati, na me bhavissati, yadatthi yaṃ bhūtaṃ, taṃ pajahāmī’”ti upekkhaṃ paṭilabhati. So bhava na rajjati, sambhave na rajjati, atthuttari padaṃ santaṃ sammappaññāya passati. Tañca khvassa padaṃ na sabbena sabbhaṃ sacchikataṃ hoti. Tassa na sabbena sabbhaṃ mānānusayo pahīno hoti, na sabbena sabbhaṃ bhavarāgānusayo pahīno hoti, na sabbena sabbhaṃ avijjānusayo pahīno hoti. So pañcannaṃ orambhāgiyānaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā antarāparinibbāyī hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, divasaṃ santatte ayokapāle haññamāne papaṭīkā nibbattitvā nibbāyeyya; evameva kho, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... antarāparinibbāyī hoti.

“Idha pana, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... antarāparinibbāyī hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, divasaṃ santatte ayokapāle haññamāne papaṭīkā nibbattitvā uppatitvā nibbāyeyya; evameva kho, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... antarāparinibbāyī hoti.

“Idha pana, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... antarāparinibbāyī hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, divasaṃ santatte ayokapāle haññamāne papaṭīkā nibbattitvā uppatitvā anupahacca talaṃ nibbāyeyya; evameva kho, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... antarāparinibbāyī hoti.

“Idha pana, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... upahaccaparinibbāyī hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, divasaṃ santatte ayokapāle haññamāne papaṭīkā nibbattitvā uppatitvā upahacca talaṃ nibbāyeyya; evameva kho, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... upahaccaparinibbāyī

hoti.

“Idha pana, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... parikkhayā asaṅkhāraparinibbāyī hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, divasaṃ santatte ayokapāle haññamāne papaṭikā nibbattitvā uppatitvā paritte tiṇapuñje vā kaṭṭhapuñje vā nipateyya, sā tattha aggimpi janeyya, dhūmampi janeyya, aggimpi janetvā dhūmampi janetvā tameva parittaṃ tiṇapuñjaṃ vā kaṭṭhapuñjaṃ vā pariyādiyitvā anāhārā nibbāyeyya; evameva kho, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... parikkhayā asaṅkhāraparinibbāyī hoti.

“Idha pana, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... sasaṅkhāraparinibbāyī hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, divasaṃ santatte ayokapāle haññamāne papaṭikā nibbattitvā uppatitvā vipule tiṇapuñje vā kaṭṭhapuñje vā nipateyya, sā tattha aggimpi janeyya...pe... tameva vipulaṃ tiṇapuñjaṃ vā kaṭṭhapuñjaṃ vā pariyādiyitvā anāhārā nibbāyeyya; evameva kho, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... sasaṅkhāraparinibbāyī hoti.

“Idha pana, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... parikkhayā uddhamsoṭṭo hoti akaniṭṭhagāmī. Seyyathāpi, bhikkhave, divasaṃ santatte ayokapāle haññamāne papaṭikā nibbattitvā uppatitvā mahante tiṇapuñje vā kaṭṭhapuñje vā nipateyya, sā tattha aggimpi janeyya...pe... tameva mahantaṃ tiṇapuñjaṃ vā kaṭṭhapuñjaṃ vā pariyādiyitvā gacchampi daheyya, dāyampi daheyya, gacchampi dahitvā dāyampi dahitvā haritantaṃ vā pathantaṃ vā selantaṃ vā udakantaṃ vā ramaṇīyaṃ vā bhūmibhāgaṃ āgamma anāhārā nibbāyeyya; evameva kho, bhikkhave, bhikkhu evaṃ paṭipanno hoti - no cassa...pe... parikkhayā uddhamsoṭṭo hoti akaniṭṭhagāmī”ti.

41-44. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannādiniddesā uttānatthāva. Ayaṃ vuccati puggalo arahāti ettha pana dvādasa arahanto veditabbā. Kathaṃ? Tayo hi vimokkhā - suññato, animitto, appaṇihitoti. Tattha suññatavimokkhena vimuttakhīṇāsavo paṭipadāvasena catubbidho hoti; tathā animittaappaṇihitavimokkhehīti - evaṃ dvādasa arahanto veditabbā. Iti ime dvādasa arahanto viya dvādaseva sakadāgāmino, catuvīsati sotāpannā, aṭṭhacattālīsa anāgāminoti ettakā puggalā ito muccitvā bahiddhā nuppajjanti, imasmiññeva sabbaññubuddhasāsane uppajjantīti.

Ekakaniddesavaṇṇanā.

2. Dukaniddesavaṇṇanā

45. Dukaniddese kodhanoti kujjhanasīlo mahākodho. Evaṃ puggalaṃ pucchitvāpi dhammena puggalaṃ dassetuṃ tattha katamo kodhotiādīmāha. Upanāhīniddesādīsopi eseṇa nayo. Kodho kujjhanātiādīni heṭṭhā vuttatthāneva. Tathā upanāhīniddesādīsopi pubbakālaṃ kodhotiādīni. Ayaṃ kodho appahīnoti ayaṃ ettako kodho vikkhambhanappahānena vā tadanāgappahānena vā samucchadappahānena vā appahīno. Parato upanāhādīsopi eseṇa nayo.

53. Ahirikaniddesādīsopi - iminā ahirikenāti iminā evaṃpakārena ahirikadhammena samannāgato. Iminā anottappenātiādīsopi eseṇa nayo.

63. Ajjhattasamyojanoti ajjhattabandhano. Bahiddhāsamyojanoti bahiddhābandhano. Te ubhopi vacchakasālūpamāya dīpetabbā. Vacchakasālāya hi anto baddho antoyeva sayitavacchako viya idhaṭṭhakasotāpannasakadāgāmino. Tesañhi bandhanampi

idheva, sayampi idheva. Anto baddho pana bahi sayitavacchako viya rūpārūpabhava sotāpannasakadāgāmīno. Tesañhi bandhanameva idha, sayam pana brahmaloke ðhitā. Bahi baddho bahi sayitavacchako viya rūpārūpabhava anāgāmī. Tassa hi bandhanampi bahiddhā, sayampi bahiddhāva. Bahi baddho pana antosayitavacchako viya idhaññhakaanāgāmī. Tassa hi bandhanañ rūpārūpabhavesu, sayam pana idha ðhito.

65. Akkodhananiddesādīsu - pahīnoti vikkhambhanappahānena vā, tadañgappahānena vā, samucchadappahānena vā pahīno.

83. Dullabhaniddese - dullabhāti na sulabhā. Pubbakārīti pañhamameva kārako. Katavedīti katañ vedeti, viditañ pākatañ karoti. Te agāriyānagāriyehi dīpetabbā. Agāriyesu hi mātāpitāro pubbakārīno nāma. Puttadhītāro pana mātāpitāro pañijaggantā abhivādanādīni tesam kurumānā katavedino nāma. Anagāriyesu ācariyupajjhāyā pubbakārīno nāma. Antevāsikasaddhivihārīkā ācariyupajjhāye pañijaggantā abhivādanādīni tesam kurumānā katavedino nāma. Tesam āvibhāvattāyā upajjhāyaposakasoñattherādīnañ vatthūni kathetabbāni.

Aparo nayo - parena akateyeva upakāre attani katañ upakārañ anapekkhitvā kārako pubbakārī, seyyathāpi mātāpitāro ceva ācariyupajjhāyā ca. So dullabho; sattānañ tañhābhūhūtattā. Parena katassa upakārassa anurūpappavattiñ attani katañ upakārañ upakārato jānanto, vediyanto, kataññukatavedī. Seyyathāpi mātāpituācariyupajjhāyesu sammā pañipanno. Sopi dullabho; sattānañ avijjābhūhūtattā.

Apica - akāraṇavacchalo pubbakārī, sakāraṇavacchalo kataññukatavedī. ‘Karissati me’ti evamādikāraṇanirapekkhakiriyā pubbakārī. ‘Karissati me’ti evamādikāraṇasāpekkhakiriyā kataññukatavedī. Tamojotiparāyaṇo pubbakārī, jotijotiparāyaṇo kataññukatavedī. Desetā pubbakārī, pañipajjitā kataññukatavedī. Sadevake loka arahañ sammāsambuddho pubbakārī, ariyasāvako kataññukatavedīti. Dukanipātāññhakathāyañ pana - “pubbakārīti pañhamañ upakārassa kārako, ‘kataññukatavedī’ti tena katañ ñatvā pacchā kārako. Tesu pubbakārī iñañ demīti saññañ karoti, pacchākārako ‘iñañ jīrāpemi’ti saññañ karoti”ti ettakameva vuttañ.

84. Duttappayaniddese - duttappayāti atappayā, na sakkā kenaci tappetuñ. Yo hi upaññhākakulañ vā ñātikulāñ vā nissāya vasamāno cīvare jiññe tehi dinnañ cīvarañ nikkhipati, na paribhuñjati. Punappunañ dinnampi gahetvā nikkhipateva. Yo ca teneva nayena laddhañ laddhañ vissajjeti parassa deti. Punappunañ laddhampi tatheva karoti. Ime dve puggalā sakañehipi paccaye upanentena tappetuñ na sakkāti duttappayā nāma.

85. Sutappayaniddese - na vissajjetīti attano akatvā parassa na deti. Atireke pana sati na nikkhipati parassa deti. Idañ vuttañ hoti - yo pana bhikkhu upaññhākakulā vā ñātikulā vā jiññacīvaro sātakañ labhitvā cīvarañ katvā paribhuñjati, na nikkhipati; aggañ datvā pārupantopi puna diyyamāne sahasā na pañiggañhāti. Yo ca laddhañ laddhañ attanā paribhuñjati, paresañ na deti. Ime dvepi sukhena sakkā tappetunti sutappayā nāmāti.

86. Āsavāti kilesā. Na kukkucāyitabbañ kukkucāyatīti na kukkucāyitabbayuttakañ kukkucāyati. Sūkaramaṃsañ labhitvā acchamaṃsanti kukkucāyati, migamaṃsañ, labhitvā dīpimaṃsanti kukkucāyati. Kāle santeyeve

‘kālo natthī’ti, appavāretvāva ‘pavāritosmī’ti, patte rajasmim apatiteyeva ‘patita’nti, attānaṃ uddissa macchamaṃse akateyeva ‘maṃ uddissa kata’nti kukkuccāyati. Kukkuccāyitabbaṃ na kukkuccāyatīti kukkuccāyitabbayuttakaṃ na kukkuccāyati. Acchamaṃsaṃ labhitvā sūkaramaṃsanti na kukkuccāyati...pe... attānaṃ uddissa macchamaṃse kate ‘maṃ uddissa kata’nti na kukkuccāyati. Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ pana - “‘na kukkuccāyitabba’nti saṅghabhogassa apaṭṭhapaṇaṃ avicāraṇaṃ na kukkuccāyitabbaṃ nāma, taṃ kukkuccāyati. ‘Kukkuccāyitabba’nti tasseva paṭṭhapaṇaṃ vicāraṇaṃ, taṃ na kukkuccāyati”ti ettakameva vuttaṃ. Imesanti imesaṃ dvinnaṃ puggalānaṃ subhūmiyaṃ tiṇalatādīni viya rattimpi divāpi āsavā vaḍḍhantiyeva. Sukkapakkhe kappiyamaṃsaṃ labhitvā kappiyamaṃsantveva gaṇhanto na kukkuccāyitabbaṃ na kukkuccāyati nāmāti iminā nayena attho veditabbo.

88. Hīnādhimuttoti hīnājjhāsaya. Dussīloti nissīlo. Pāpadhammoti lāmakadhammo.

89. Paṇītādhimuttoti paṇītajjhāsaya. Kalyāṇadhammoti bhaddakadhammo, sucidhammo, sundaradhammo.

90. Tittoti suhito pariyosito. Tappetāti aññesampi tittikaro. Paccekasambuddhā ye ca tathāgatasāvakāti ettha paccekabuddhā navahi lokuttaradhammehi sayaṃ tittā paripuṇṇā. Aññe pana tappetuṃ na sakkonti. Tesañhi dhammakathāya abhisamayo na hoti. Sāvakānaṃ pana dhammakathāya aparimāṇānaṃpi devamanussānaṃ abhisamayo hoti. Evaṃ santepi yasmā pana te dhammaṃ desentā na attano vacanaṃ katvā kathenti, buddhānaṃ vacanaṃ katvā kathenti. Sotuṃ nisinnaparisāpi ‘ayaṃ bhikkhu na attanā paṭividdhadhammaṃ katheti, buddhehi paṭividdhadhammaṃ kathetīti cittikāraṃ karoti. Iti so cittikāro buddhānaṃyeva hoti. Evaṃ tattha sammāsambuddhova tappetā nāma. Yathā hi ‘asukassa nāma idaṇcīdaṇca dethā’ti raññā āṇattā kiñcāpi ānetvā denti, atha kho rājāva tattha dāyako. Yehipi laddhaṃ hoti, te ‘raññā amhākaṃ ṭhānantaraṃ dinnaṃ, issariyavibhavo dinno’tveva gaṇhanti, na rājapurisehīti. Evaṃsampaḍamidaṃ veditabbaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Dukaniddesavaṇṇanā.

3. Tikaniddesavaṇṇanā

91. Tikaniddese - dussīloti nissīlo. Pāpadhammoti lāmakadhammo. Sīlavipattiyā vā dussīlo, diṭṭhivipattiyā pāpadhammo. Kāyavacīsaṃvarabhedenā dussīlo, sesasaṃvarabhedenā pāpadhammo. Asuddhapayogatāya dussīlo, asuddhāsayaṭāya pāpadhammo. Kusalasīlavirahena dussīlo; akusalasīlasamannāgamena pāpadhammo. Asucīti asucīhi kāyakammādīhi samannāgato. Saṅkassarasamācāroti saṅkāya parehi saritabbasamācāro. Kiñcīdeva asāruppaṃ disvā ‘idaṃ iminā kataṃ bhavissatī’ti evaṃ parehi āsaṅkanīyasamācāro, attanoyeva vā saṅkāya saritabbasamācāro - sāsāṅkasamācāroti attho. Tassa hi divāṭṭhānādīsu sannipatitvā kiñcīdeva mantayante bhikkhū disvā ‘ime ekato hutvā mantenti, kacci nu kho mayā katakammaṃ jānitvā mantentī’ti evaṃ sāsāṅkasamācāro hoti.

Paṭicchannakammantoti paṭicchādetabbayuttakena pāpakammena samannāgato. Assamaṇo samaṇapaṭiññoti assamaṇo hutvāva samaṇapatirūpakatāya ‘samaṇo aha’nti evaṃ paṭiñño. Abrahmacārī brahmacāripaṭiññoti aññe brahmacārino sunivatthe supārute sumbhakapattadhare gāmanigamajanapadarājadhānīsu piṇḍāya

caritvā jīvikaṃ kappente disvā sayampi tādīsena ākārena tathā paṭipajjanato ‘aḥaṃ brahmacārī’ti paṭiññaṃ dento viya hoti. ‘Ahaṃ bhikkhū’ti vatvā uposathaggādīni pavisanto pana brahmacāripaṭiñño hotiyeva, tathā saṅghikaṃ lābhaṃ gaṇhanto. Antopūṭīti pūṭinā kammena anto anupaviṭṭho, nigguṇatāya vā guṇasāravirahitattā antopūṭi. Avassutoti rāgādīhi tinto. Kasambujātoti sañjātarāgādikacavaro. Atha vā kasambu vuccati tintakuṇapagataṃ kasaṭaudakaṃ. Imasmiṃca sāsane dussīlo nāma jigucchaniyattā tintakuṇapakasaṭaudakasadisso. Tasmā kasambu viya jātoti kasambujāto.

Tassa na evaṃ hotīti kasmā na hoti? Yattha paṭiṭṭhitena sakkā bhaveyya arahattaṃ laddhuṃ, tassā paṭiṭṭhāya bhinnattā. Yathā hi caṇḍālakumārakassa ‘asuko nāma khattiyakumāro rajje abhisitto’ti sutvāpi, yasmiṃ kule paccājātā abhisekaṃ pāpuṇanti, tasmīṃ kule apaccājātattā na evaṃ hoti - ‘kudāssu nāmāhampi so khattiyakumāro viya abhisekaṃ pāpuṇeyya’nti; evameva dussīlassa ‘asuko nāma bhikkhu arahattaṃ patto’ti sutvāpi, yasmiṃ sīle paṭiṭṭhitena arahattaṃ pattabbaṃ, tassa abhāvato ‘kudāssu nāmāhampi so sīlavā viya arahattaṃ pāpuṇeyya’nti na evaṃ hoti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo arahattāsāya abhāvā nirāsoti vuccati.

92. Tassa evaṃ hotīti kasmā hoti? Yasmiṃ paṭiṭṭhitena sakkā bhaveyya arahattaṃ pāpuṇituṃ, tassā paṭiṭṭhāya thirattā. Yathā hi sujātassa khattiyakumārassa ‘asuko nāma khattiyakumāro rajje abhisitto’ti sutvāva yasmiṃ kule paccājātā abhisekaṃ pāpuṇanti, tasmīṃ paccājātassa evaṃ hoti - ‘kudāssu nāmāhampi, so kumāro viya abhisekaṃ pāpuṇeyya’nti evameva sīlavato ‘asuko nāma bhikkhu arahattaṃ patto’ti sutvāva yasmiṃ sīle paṭiṭṭhitena arahattaṃ pattabbaṃ, tassā paṭiṭṭhāya thirattā - ‘kudāssu nāmāhampi so bhikkhu viya arahattaṃ pāpuṇeyya’nti evaṃ hoti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo āsaṃso nāma vuccati. So hi arahattaṃ āsaṃsati patthetīti āsaṃso.

93. Yā hissa pubbe avimuttassāti yā tassa khīṇāsavassa pubbe arahattavimuttiyā avimuttassa vimuttāsā ahosi, sā paṭippassaddhā, tasmā na evaṃ hoti. Yathā hi abhisittassa khattiyassa ‘asuko nāma khattiyakumāro rajje abhisitto’ti sutvā ekassa rañño dvinnāṃ rajjābhisekānaṃ dvinnāṃ setacchattānaṃ abhāvā na evaṃ hoti - ‘kudāssu nāmāhampi so kumāro viya abhisekaṃ pāpuṇeyya’nti; evameva khīṇāsavassa ‘asuko nāma bhikkhu arahattaṃ patto’ti sutvā, dvinnāṃ arahattānaṃ abhāvā - ‘kudāssu nāmāhampi so bhikkhu viya arahattaṃ pāpuṇeyya’nti na evaṃ hoti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo arahattāsāya vigatattā vigatāsoti vuccati.

94. Gilānūpamaniddese - yāya upamāya te gilānūpamāti vuccanti, taṃ tāva upamaṃ dassetuṃ tayo gilānātiādi vuttaṃ. Tattha sappāyānīti hitāni vuddhikarāni. Patirūpanti anucchavikaṃ. Neva vuṭṭhāti tamhā ābādhāti iminā atekicchena vātāpamārādinā rogena samannāgato niṭṭhappatto gilāno kathito. Vuṭṭhāti tamhā ābādhāti iminā khipitakacchutiṇapupphakajarādippabhedo appamattakābādhō kathito.

Labhanto sappāyāni bhojanāni no alabhantoti iminā pana yesaṃ paṭijagganena phāsukaṃ hoti, sabbepi te ābādhā kathitā. Ettha ca patirūpo upaṭṭhāko nāma gilānupaṭṭhākaāṅgehi samannāgato paṇḍito dakkho analaso veditabbo.

Gilānupaṭṭhāko anuññātoti ‘bhikkhusaṅghena dātabbo’ti anuññāto. Tasmīhi gilāne attano dhammatāya yāpetuṃ asakkante bhikkhusaṅghena tassa bhikkhuno ‘eko bhikkhu ca sāmaṇero ca imaṃ paṭijaggathā’ti apaloketvā dātabbā. Yāva pana te taṃ paṭijagganti, tāva gilānassa ca tesaṃca dvinnāṃ yenattho sabbam

bhikkhusaṅghasseva bhāro. Aññepi gilānā upaṭṭhātabbāti itarepi dve gilānā upaṭṭhātabbā. Kiṃ kāraṇā? Yopi hi niṭṭhappattagilāno, so anupaṭṭhiyamāno ‘sace maṃ paṭijaggeyyuṃ, phāsukaṃ me bhaveyya, na kho pana maṃ paṭijaggantī’ti manopadosaṃ katvā apāye nibbatteyya. Paṭijaggiyamānassa pana evaṃ hoti - ‘bhikkhusaṅghena yaṃ kattabbaṃ taṃ sabbaṃ kataṃ, mayhaṃ pana kammavipāko īdiso’ti so bhikkhusaṅghe mettaṃ paccupaṭṭhapetvā sagge nibbattati. Yo pana appamattakena byādhinā samannāgato labhantopi alabhantopi vuṭṭhātiyeva, tassa vināpi bhesajjena vūpasamanakabyādhī bhesajje kate khippataraṃ vūpasammati. Tato so buddhavacanaṃ vā uggaṇhituṃ samaṇadhammaṃ vā kātuṃ sakkhissati. Iminā kāraṇena aññepi gilānā upaṭṭhātabbāti vuttaṃ.

Neva okkamati neva pavisati. Niyāmaṃ kusalesu dhammesu sammattanti kusalesu dhammesu magganiyāmasaṅkhātaṃ sammattaṃ. Iminā padaparamo puggalo kathito. Dutiyavārena ugghaṭṭitaññū gahito sāsane nāḷakattherasadiso. Buddhantare ekavāraṃ paccekabuddhānaṃ santike ovādaṃ labhitvā paṭividdhapaccekabodhiññaṃ ca. Tatiyavārena vipaṇcitaññū puggalo kathito. Neyyo pana tannissitova hoti.

Dhammadesanā anuññātāti māsassa aṭṭha vāre dhammakathā anuññātā. Aññesampi dhammo desetabboti itaresampi dhammo kathetabbo. Kiṃ kāraṇā? Padaparamassa hi imasmiṃ attabhāve dhammaṃ paṭivijjhituṃ asakkontassāpi anāgate paccayo bhavissati. Yo pana tathāgatassa rūpadassanaṃ labhantopi alabhantopi dhammavinayañca savanāya labhantopi alabhantopi dhammaṃ abhisameti; so alabhanto na tāva abhisameti, labhanto pana khippameva abhisamessatīti iminā kāraṇena tesam dhammo desetabbo. Tatiyassa pana punappunaṃ desetabbova. Kāyasakkhidiṭṭhappattasaddhāvimuttā heṭṭhā kathitāyeva.

98. Gūṭhabhāṇīdāsu - sabhaggaṭoti sabhāyaṃ ṭhito. Parisaggaṭoti gāmaparisāya ṭhito. Nātimajjhaggaṭoti dāyādānaṃ majjhe ṭhito. Pūgamajjhaggaṭoti seṇīnaṃ majjhe ṭhito. Rājakulamajjhaggaṭoti rājakulassa majjhe mahāvinicchaye ṭhito. Abhinītoti pucchanatthāya nīto. Sakkipuṭṭhoti sakkiṃ katvā pucchito. Ehambho purisāti ālapanametaṃ. Attahetu vā parahetu vāti attano vā parassa vā hatthapādādihetu vā dhanahetu vā. Āmisakiñcikkahetu vāti ettha āmisanti lābho adhippeto. Kiñcikkhanti yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ. Antamaso tittiravaṭṭakasappiṇḍanavanītapīṇḍādiappamattakassāpi lañjassa hetūti attho. Sampajānamusā bhāsītā hotīti jānantoyeva musāvādaṃ kattā hoti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo gūṭhasadisavacanattā gūṭhabhāṇīti vuccati. Yathā hi gūṭhaṃ nāma mahājanassa aniṭṭhaṃ hoti akantaṃ; evameva imassa puggalassa vacanaṃ devamanussānaṃ aniṭṭhaṃ hoti akantaṃ.

99. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo pupphasadisavacanattā pupphabhāṇīti vuccati. Yathā hi phullāni vassikāni vā adhimuttakāni vā mahājanassa iṭṭhāni kantāni honti; evameva imassa puggalassa vacanaṃ devamanussānaṃ iṭṭhaṃ hoti kantaṃ.

100. Nelāti elaṃ vuccati doso. Nāssā elanti nelā. Niddosāti attho, “nelaṅgo setapacchādo”ti ettha vuttanelaṃ viya. Kaṇṇasukhāti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā. Sūcivijjhanaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasārīre kopam ajetvā pemaṃ janetīti pemaṇīyā. Hadayaṃ gacchati appaṭihaññaṃ mānā sukhena cittaṃ pavisatīti hadayaṅgamā. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti porī. Pure saṃvaḍḍhanārī viya sukumārātīpi porī. Purassa esātīpi porī. Nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti. Pitimattaṃ pitāti,

mātimattam mātāti, bhātimattam bhātāti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti bahujanakantā. Bahujanassa kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarāti bahujanamanāpā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo madhubhāṇīti vuccati. Mudubhāṇītipi pāṭho. Ubhayatthāpi madhuravacanoti attho. Yathā hi catumadhuraṃ nāma madhuraṃ paṇītaṃ; evameva imassa puggalassa vacanaṃ devamanussānaṃ madhuraṃ hoti.

101. Arukūpamacittādīsu - abhisajjati lagati. Kuppatīti kopavasena kuppati. Byāpajjati pakatibhāvaṃ pajahati, pūṭiko hoti. Patitthīyati thinabhāvaṃ thaddhabhāvañca āpajjati. Kopanti dubbalakodhaṃ. Dosanti dussanavasena tato balavataraṃ. Appaccayanti atuṭṭhākāraṃ domanassaṃ. Duṭṭhārukoti purāṇavaṇo. Kaṭṭhenāti daṇḍakakoṭiyā. Kaṭṭhalāyāti kapālena. Āsavaṃ detīti aparāparaṃ savati. Purāṇavaṇo hi attano dhammatāya eva pubbaṃ lohitaṃ yūsanti imāni tīṇi savati, ghaṭṭito pana tāni adhikataṃ savati. Evamevaṃ khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ, duṭṭhāruko viya hi kodhano puggalo. Tassa attano dhammatāya savanaṃ viya kodhanassapi attano dhammatāya uddhumātakassa viya caṇḍikatassa caraṇaṃ. Kaṭṭhena vā kaṭṭhalāya vā ghaṭṭanaṃ viya appamattakampi vacanaṃ bhiyyoso mattāya savanaṃ viya ‘mādisaṃ nāma esa evaṃ vadatī’ti bhiyyoso mattāya uddhumāyanabhāvo daṭṭhabbo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo arukūpamacittoti vuccati. Purāṇavaṇasadisacittoti attho.

102. Rattandhakāratimisāyāti rattiṃ cakkhuviññāṇupattinivāraṇena andhabhāvakaraṇe bahalatame. Vijjantarikāyāti vijjupattikkhaṇe. Idhāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ - cakkhumā puriso viya hi yogāvacaro daṭṭhabbo. Andhakāraṃ viya sotāpattimaggavajjhā kilesā. Vijjusañcaraṇaṃ viya sotāpattimaggāñāṇassa uppattikālo. Vijjantarikāya cakkhumato purisassa sāmanta rūpadassanaṃ viya sotāpattimaggakkhaṇe nibbānadassanaṃ. Puna andhakārāvattharaṇaṃ viya sakadāgāmimaggavajjhā kilesā. Puna vijjusañcaraṇaṃ viya sakadāgāmimaggāñāṇassa uppādo. Vijjantarikāya cakkhumato purisassa sāmanta rūpadassanaṃ viya sakadāgāmimaggakkhaṇe nibbānadassanaṃ. Puna andhakārāvattharaṇaṃ viya anāgāmimaggavajjhā kilesā. Puna vijjusañcaraṇaṃ viya anāgāmimaggāñāṇassa uppādo. Vijjantarikāya cakkhumato purisassa sāmanta rūpadassanaṃ viya anāgāmimaggakkhaṇe nibbānadassanaṃ veditabbaṃ. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo vijjūpamacittoti vuccati. Ittarakālobhāsenā vijjusadisacittoti attho.

103. Vajirūpamacittatāyapi idaṃ opammasaṃsandanaṃ - vajiraṃ viya hi arahattamaggāñāṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Maṇigaṇṭhipāsāṇagaṇṭhi viya arahattamaggavajjhā kilesā. Vajirassa maṇigaṇṭhiṃ vā pāsāṇagaṇṭhiṃ vā vinivijjhivā agamanabhāvassa natthibhāvo viya arahattamaggāñāṇena acchejjānaṃ kilesānaṃ natthibhāvo. Vajirena nibbiddhavedhassa puna apaṭipūraṇaṃ viya arahattamaggena chinnānaṃ kilesānaṃ puna anuppādo daṭṭhabbo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo vajirūpamacittoti vuccati. Kilesānaṃ mūlaghātakaraṇasamatthatāya vajirena sadisacittoti attho.

104. Andhādīsu tathārūpaṃ cakkhu na hotīti tathājātikaṃ tathāsabhāvaṃ paññācakkhu na hoti. Phātiṃ kareyyāti phītaṃ vaḍḍhitaṃ kareyya. Sāvajjānavajjeti sadosaniddose. Hīnappaṇīteti adhamuttame. Kaṇhasukkasappaṭibhāgeti kaṇhasukkāyeva aññamaññapaṭibāhanato paṭipakkhavasena sappatibhāgeti vuccanti. Ayaṃ panettha saṅkhepo - kusale dhamme ‘kusalā dhammā’ti yena

paññācakkhunā jāneyya, akusale dhamme ‘akusalā dhammā’ti, sāvajjādīsipi eseve nayo. Kaṇhasukkasappaṭibhāgesu pana kaṇhadhamme ‘sukkasappaṭibhāgā’ti, sukkadhamme ‘kaṇhasappaṭibhāgā’ti yena paññācakkhunā jāneyya.

Tathārūpampissa cakkhu na hotīti iminā nayena sesaṭṭhānesupi attho veditabbo.

Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo

diṭṭhadhammikabhogasamharaṇapaññācakkhuno ca

samparāyikatthasodhanapaññācakkhuno ca abhāvā andhoti vuccati. Dutīyo

diṭṭhadhammikabhogasamharaṇapaññācakkhuno bhāvā,

samparāyikatthasodhanapaññācakkhuno pana abhāvā ekacakkhūti vuccati. Tatiyo dvinnampi bhāvā dvicakkhūti vuccati.

107. Avakujjapaññādīsū dhammaṃ desentīti upāsako dhammassavanatthāya āgatoti attano kammaṃ pahāya dhammaṃ desenti. Ādikalyāṇanti ādimhi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjaṃ niddosaṃ katvā desenti. Sesapadesupi eseve nayo. Ettha pana ādīti pubbapaṭṭhapanā. Majjhanti kathāvemajjhaṃ. Pariyosānanti sannitṭhānaṃ. Itissa dhammaṃ kathentā pubbapaṭṭhapanepi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā kathenti, vemajjhepi, pariyosānepi. Ettha ca atthi desanāya ādimajjhapariyosānāni, atthi sāsanaṃ. Tattha desanāya tāva - catuppadikagāthāya paṭhamapadaṃ ādi, dve padāni majjhaṃ, avasānapadaṃ pariyosānaṃ. Ekānusandhikasuttassa - nidānaṃ ādi, anusandhi majjhaṃ, idamavocāti appanā pariyosānaṃ. Anekānusandhikassa - paṭthamo anusandhi ādi, tato paraṃ eko vā anekā vā majjhaṃ, pacchimo pariyosānaṃ. Ayaṃ tāva desanāya nayo.

Sāsanaṃ pana sīlaṃ ādi, samādhi majjhaṃ, vipassanā pariyosānaṃ. Samādhi vā ādi, vipassanā majjhaṃ, maggo pariyosānaṃ. Vipassanā vā ādi, maggo majjhaṃ, phalaṃ pariyosānaṃ. Maggo vā ādi, phalaṃ majjhaṃ, nibbānaṃ pariyosānaṃ. Dve dve vā kariyamāne silasamādhayo ādi, vipassanāmaggā majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ. Sāttanti sāttakaṃ katvā desenti. Sabyañjananti akkharapāripurīṃ katvā desenti. Kevalaparipuṇṇanti sakalaparipuṇṇaṃ anūnaṃ katvā desenti. Parisuddhanti parisuddhaṃ nijjaṭaṃ niggaṇṭhiṃ katvā desenti. Brahmācariyaṃ pakāsentīti evaṃ desentā ca seṭṭhacariyabhūtaṃ sikkhattayasaṅgahitaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ pakāsentīti. Neva ādimānasaṃ karotīti neva pubbapaṭṭhapanāṃ manasaṃ karoti. Kumbhoti ghaṭo. Nikkujjoti adhomukho ṭhapito. Evamevanti ettha kumbho nikkujjo viya avakujjapañño puggalo daṭṭhabbo. Udaḥāsīṇaṇakālo viya dhammadesanāya laddhakālo. Udaḥassa vivaṭṭaṇakālo viya tasmīṃ āsane nisinnassa uggahetum asamatthakālo. Udaḥassa asaṇṭhānakālo viya utṭahitvā asallakkaṇakālo veditabbo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo avakujjapaññoti vuccati. Adhomukhapaññoti attho.

108. Ākiṇṇānīti pakkhittāni. Satisammosā pakireyyāti muṭṭhassatitāya vikireyya. Evamevanti ettha ucchaṅgo viya ucchaṅgapañño puggalo daṭṭhabbo. Nānākhajjakāni viya nānappakāraṃ buddhavadānaṃ. Ucchaṅge nānākhajjakāni khādanāssa nisinnakālo viya tasmīṃ āsane nisinnassa uggahaṇakālo. Vuṭṭhahantassa satisammosā vikiraṇakālo viya tasmā āsanā vuṭṭhāya gacchantassa asallakkaṇakālo veditabbo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo ucchaṅgapaññoti vuccati. Ucchaṅgasadisapaññoti attho.

109. Ukkujjoti uparimukho ṭhapito. Saṇṭhātīti patitṭhahati. Evameva khoti ettha uparimukho ṭhapito kumbho viya puthupañño puggalo daṭṭhabbo. Udaḥassa āsittakālo viya desanāya laddhakālo. Udaḥassa saṇṭhānakālo viya tattha nisinnassa

uggahaṇakālo. No vivaṭṭanakālo viya uṭṭhāya gacchantassa sallakkhaṇakālo veditabbo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo puthupaññoti vuccati. Vitthārikapaññoti attho.

110. Avītarāgādīsu - yathā sotāpannasakadāgāmino, evaṃ puthujjanopi pañcasu kāmagaṇesu, tīsu ca bhavesu avītarāgo. Adabbatāya pana na gahito. Yathā hi cheko vaḍḍhakī dabbasambhārattham vanaṃ pavitṭho na ādito paṭṭhāya sampattasampattarukkhe chindati, ye panassa dabbasambhārūpagā honti, teyeva chindati; evamidhāpi bhagavatā dabbajātikā ariyāva gahitā, puthujjanā pana adabbatāya na gahitāti veditabbā. Kāmesu vītarāgoti pañcasu kāmagaṇesu vītarāgo. Bhavesu avītarāgoti rūpārūpabhavesu avītarāgo.

113. Pāsāṇalekhūpamādīsu - anusetīti appahīnatāya anuseti. Na khippaṃ lujjatīti na antarā nassati, kappuṭṭhāneneva nassati. Evamevanti evaṃ tassāpi puggalassa kodho na antarā punadivase vā aparadivase vā nibbāti, addhaniyo pana hoti. Maraṇeneva nibbātīti attho. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo pāsāṇalekhā viya kujjhanabhāvena ciraṭṭhitikato pāsāṇalekhūpamoti vuccati.

114. So ca khvassa kodhoti so appamattakepi kāraṇe sahasā kuddhassa kodho. Na ciranti aciraṃ appahīnatāya nānuseti. Yathā pana pathaviyaṃ ākaḍḍhitvā katalekhā vātādīhi khippaṃ nassati, evamassa sahasā uppannopi kodho khippameva nibbātīti attho. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo pathaviyaṃ lekhā viya kujjhanabhāvena aciraṭṭhitikato pathavīlekhūpamoti vuccati.

115. Āgāḷhenāti atigāḷhena mammacchedakena thaddhavacanena. Pharusenāti na sotasukhena. Amanāpenāti na cittasukhena. Saṃsandatīti ekībhavati. Sandhiyatīti ghaṭayati. Sammodatīti nirantaro hoti. Atha vā - saṃsandatīti cittakiriyādīsu cittaena samodhānaṃ gacchati. Khīrodakaṃ viya ekībhāvaṃ upetīti attho. Sandhiyatīti ṭhānagamanādīsu kāyakiriyādīsu kāyena samodhānaṃ gacchati. Tilataṇḍulā viya missībhāvaṃ upetīti attho. Sammodatīti uddesaparipucchādīsu vacīkiriyāsu vācāya samodhānaṃ gacchati. Vipavāsagatopi piyasahāyako viya piyatarabhāvaṃ upetīti attho. Apica - kiccakaraṇīyesu tehi saddhiṃ āditova ekakiriyabhāvaṃ upagacchanto saṃsandati. Yāva majjhā pavattanto sandhiyati, yāva pariyosānā anivattanto sammodatītipi veditabbo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo udakalekhā viya khippaṃ saṃsandano udakalekhūpamoti vuccati.

116. Potthakūpamesu - yāya upamāya te potthakūpamāti vuccanti, taṃ tāva upamaṃ dassetuṃ tayo potthakātiādi vuttaṃ. Tattha navoti navavāyimo. Potthakoti sāṇavākasāṭako. Dubbaṇṇoti vivaṇṇo. Dukkhasamphassoti kharasamphasso. Appagghoti atibahuṃ agghanto kahāpaṇagghanaṃ hoti. Majjhimoti paribhogamajjhimo. So hi navabhāvaṃ atikkamitvā jiṇṇabhāvaṃ appatto majjhe paribhogakālepi dubbaṇṇo ca dukkhasamphasso ca appagghoyeva ca hoti. Atibahuṃ agghanto aḍḍhaṃ agghati. Jiṇṇakāle pana aḍḍhamāsakaṃ vā kākaṇikaṃ vā agghati. Ukkhaliparimajjananti kāḷukkhaliparipuñcanaṃ.

Navoti upasampadāya pañcavassakālato heṭṭhā jātiyā saṭṭhivassopi navoyeva. Dubbaṇṇatāyāti sarīravaṇṇenapi guṇavaṇṇenapi dubbaṇṇatāya. Dussīlassa hi parisamajjhe nisinnassa nittejatāya sarīravaṇṇopi na sampajjati, guṇavaṇṇe vattabbameva natthi. Ye kho panassāti ye kho pana tassa upaṭṭhākā vā ñātimitṭhādayo vā etaṃ puggalaṃ sevanti. Tesāṃ tanti tesāṃ puggalānaṃ cha satthāre sevantānaṃ micchādīṭṭhikānaṃ viya, devadattaṃ sevantānaṃ

kokālikādīnaṃ viya ca taṃ sevanaṃ dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya hoti. Majjhimoti pañcavassakālato paṭṭhāya yāva navavassakālā majjhimo nāma. Theroti dasavassakālato paṭṭhāya thero nāma. Evamāhaṃsūti evaṃ vadanti. Kiṃ nu kho tuyhanti tuyhaṃ bālassa bhaṇitena ko atthoti vuttaṃ hoti. Tathārūpanti tathājātikam tathāsabhāvaṃ ukkhepanīyakammassa kāraṇabhūtaṃ.

117. Kāsikavatthūpamesu - kāsikavatthaṃ nāma tayo kappāsaṃsū gahetvā kantitasuttēna vāyitaṃ sukhumavatthaṃ. Taṃ navavāyimaṃ anaggaṃ hoti. Paribhogamajjhimaṃ vīsampi tiṃsampi sahaṣṣāni aggaṭhi. Jijñākāle pana aṭṭhapi dasapi sahaṣṣāni aggaṭhi.

Tesaṃ taṃ hotīti tesaṃ sammāsambuddhādayo sevantānaṃ viya taṃ sevanaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya hoti. Sammāsambuddhañhi ekaṃ nissāya yāvajjakālā muccanakasattānaṃ pamāṇaṃ natthi. Tathā sārīputtattheramahāmoggallānatthere avasese ca asītimahāsāvake nissāya saggaṃ gatasattānaṃ pamāṇaṃ natthi. Yāvajjakālā tesaṃ diṭṭhānugatiṃ paṭipannasattānampi pamāṇaṃ natthiyeva. Ādheyyaṃ gacchatīti tassa mahātherassa taṃ atthanissitaṃ vacanaṃ yathā gandhakaraṇḍake kāsikavatthaṃ ādhātābbaṃ ṭhapetābbaṃ gacchati, evaṃ uttamaṅge sirasmiṃ hadaye ca ādhātābbaṃ ṭhapetābbaṃ gacchati. Sesamettha heṭṭhā vuttānusāreneva veditābbaṃ.

118. Suppameyyādīsu - sukhena pametābbaṃ suppameyyo. Idhāti imasmiṃ satta-loke. Uddhatoti uddhaccena samannāgato. Unnaḷoti uggaṭanaḷo; tucchamānaṃ ukkhipitvā ṭhitoti attho. Capaloti pattamaṇḍanādīnā cāpallena samannāgato. Mukharoti mukhakharo. Vikiṇṇavācoti asaṃyatavacano. Asamāhitoti cittekkaggaṭārahito. Vibbhantacittoti bhantacitto, bhantaḡāvībhantaṃgiṣappaṭibhāgo. Pākāṇḍriyoti vivaṇḍriyo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo ‘suppameyyo’ti vuccati. Yathā hi parittassa udakassa sukhena pamāṇaṃ gayhati; evameva imehi aḡuṇaṅgehi samannāgataṣṣa sukhena pamāṇaṃ gayhati. Tenesa ‘suppameyyo’ti vutto.

119. Dukkheṇa pametābbaṃ duppameyyo. Anuddhatādīni vuttapaṭipakkhavasena veditābbāni. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo ‘duppameyyo’ti vuccati. Yathā hi mahāsamuddassa dukkheṇa pamāṇaṃ gayhati; evameva imehi ḡuṇaṅgehi samannāgataṣṣa dukkheṇa pamāṇaṃ gayhati. Tādiso ‘anāḡāmī nu kho, khīṇāsavo nu kho’ti vattābbaṃ gacchati, tenesa ‘duppameyyo’ti vutto.

120. Na sakkā pametunti appameyyo. Yathā hi ākāsassa na sakkā pamāṇaṃ gahetuṃ, evaṃ khīṇāsavassa. Tenesa ‘appameyyo’ti vutto.

121. Na sevitaḡbādīsu - na sevitaḡbbaṃ na upasaṅkamaṭabbaṃ. Na bhajitaḡbbaṃ na allīyitaḡbbaṃ. Na payirupāsitaḡbbaṃ na santike nisīdanavasena punappunaṃ upāsitaḡbbaṃ. Hīno hoti sīlenāṭīādīsu upādāyupādāya hīnatā veditābbā. Yo hi pañca sīlāni rakkhati, so dasa sīlāni rakkhantena na sevitaḡbbaṃ. Yo pana dasa sīlāni rakkhati, so catupārīsuddhisīlaṃ rakkhantena na sevitaḡbbaṃ. Aññatra anuddayaṃ aññatra anukampāṭi ṭhapetvā anuddayañca anukampañca. Attano atthāya eva hi evarūpo puggalo na sevitaḡbbaṃ. Anuddayaṇukampāvasena pana taṃ upasaṅkamaṭuṃ vaṭṭati.

122. Sadiso hotīti samāno hoti. Sīlasāmaññagatānaṃ satanti sīlena samānabhāvaṃ gatānaṃ santānaṃ. Sīlakathā ca no bhavissatīti evaṃ samānasīlānaṃ amhākaṃ sīlameva ārabba kathā bhavissati. Sā ca no phāsu bhavissatīti sā ca sīlakathā

amhākaṃ phāsuvihāro sukhavihāro bhavissati. Sā ca no pavattinī bhavissatīti sā ca amhākaṃ kathā divasampi kathentānaṃ pavattinī bhavissati, na paṭihaññissati. Dvīsu hi sīlavantesu ekena sīlassa vaṇṇe kathite itaro anumodati; tena tesam kathā phāsu ceva hoti, pavattinī ca. Ekasmiṃ pana dussīle sati dussīlassa sīlakathā dukkathāti neva sīlakathā hoti, na phāsu hoti, na pavattinī. Samādhipaññākathāsupi eseva nayo. Dve hi samādhilābhino samādhikathaṃ, sappañña ca paññākathaṃ kathentā, rattim vā divasaṃ vā atikkantampi na jānanti.

123. Sakkatvā garuṃ katvāti sakkārañceva garukārañca karitvā. Adhiko hotīti atireko hoti. Sīlakkhandhanti sīlarāsiṃ. Paripūressāmīti taṃ atirekasīlaṃ puggalaṃ nissāya attano aparipūraṃ sīlarāsiṃ paripūraṃ karissāmi. Tattha tattha paññāya anuggahessāmīti ettha sīlassa asappāye anupakāradhamme vajjetvā sappāye upakāradhamme sevanto tasmīṃ tasmīṃ tṭhāne sīlakkhandhaṃ paññāya anuggaṇhāti nāma. Samādhipaññākkhandhesupi eseva nayo.

124. Jigucchitabbādīsu - jigucchitabboti gūthaṃ viya jigucchitabbo. Atha kho nanti atha kho assa. Kittisaddoti kathāsaddo. Evamevanti ettha gūthakūpo viya dussīyaṃ daṭṭhabbaṃ. Gūthakūpe patitvā tṭhito dhamanīhi viya dussīlapuggalo. Guthakūpato uddhariyamānena tena ahinā purisassa sarīraṃ āruḥhenāpi adaṭṭhabhāvo viya dussīlaṃ sevamānassāpi tassa kiriyāya kāraṇabhāvo sarīraṃ gūthena makkhetvā ahino gatakālo viya dussīlaṃ sevamānassa pāpakittisaddassa abbhuggamanakālo veditabbo.

125. Tindukālātanti tindukarukkhaalātaṃ. Bhiyyoso mattāya cicciṭāyatīti tañhi jhāyamānaṃ pakatiyāpi papaṭikāyo muñcantam cicciṭāyati ciṭciṭāti saddaṃ karoti. Ghaṭṭitaṃ pana adhimattaṃ karotīti attho. Evamevanti evamevaṃ kodhano attano dhammatāyapi uddhato caṇḍikato hutvā carati. Appamattakaṃ pana vacanaṃ vuttakāle ‘mādisaṃ nāma evaṃ vadatī’ti atirekataraṃ uddhato caṇḍikato hutvā carati. Gūthakūpoti gūthapuṇṇakūpo, gūtharāsiyeva vā. Opammasaṃsandanaṃ panettha purimanayeneva veditabbaṃ. Tasmā evarūpo puggalo ajjuhekkhitabbo, na sevitabboti yasmā kodhano atiseviyamānopi atiupasaṅkamiyamānopi kujjhatiyeva, ‘kiṃ iminā’ti paṭikkamantopi kujjhatiyeva, tasmā palālaggi viya ajjuhekkhitabbo, na sevitabbo. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yo hi palālaggiṃ atiupasaṅkamitvā tappati, tassa sarīraṃ jhāyati. Yo atipaṭikkamitvā tappati, tassa sītaṃ na vūpasammati. Anupasaṅkamitvā apaṭikkamitvā pana majjhatabbhāvena tappentassa sītaṃ vūpasammati, kāyopi na ḍayhati. Tasmā palālaggi viya kodhano puggalo majjhatabbhāvena ajjuhekkhitabbo, na sevitabbo, na bhajitabbo, na payirupāsitaṃ.

126. Kalyāṇamittoti sucimitto. Kalyāṇasahāyoti sucisahāyo. Sahāyoti sahaḡāmī saddhiṃcaro. Kalyāṇasampavaṅkoti kalyāṇesu sucipuggalesu sampavaṅko, tanninnatappaṇatappaṇabbhāramānasoti attho.

127. Sīlesu paripūrakārītiādīsu - sīlesu paripūrakārīnoti ete ariyasāvakā yāni tāni maggabrahmacariyassa ādibhūtāni, ādibrahmacariyakāni, pārājikasaṅkhātāni cattāri mahāsīlasikkhāpadāni, tesam avītikkamanato yāni khuddānukhuddakāni āpajjanti, tehi ca vuṭṭhānato sīlesu yaṃ kattabbaṃ, taṃ paripūraṃ samattaṃ karontīti ‘sīlesu paripūrakārīno’ti vuccanti. Samādhipāribandhakānaṃ pana kāmarāḡabyāpādānaṃ, paññāpāribandhakassa ca saccapaṭicchādakassa mohassa asamūhatattā, samādhim

paññañca bhāventāpi samādhipaññaṃsu yaṃ kattabbam taṃ mattaso pamāṇena padesamattameva karontīti samādhismiṃ paññaṃ ca mattaso kārinoti vuccanti. Iminā upāyena itaresupi dvīsu nāyesu attho veditabbo.

Tatrāyaṃ aparopi suttantanayo -

“Idha, bhikkhave, bhikkhu sīlesu paripūrakārī hoti, samādhismiṃ mattaso kārī, paññaṃ ca mattaso kārī. So yāni tāni khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni tāni āpajjatipi, vuṭṭhātipi. Taṃ kissa hetu? Na hi mettha, bhikkhave, abhabbatā vuttā. Yāni ca kho tāni sikkhāpadāni ādibrahmacariyakāni brahmacariyasārūpāni, tattha dhuvasīlo ca hoti, ṭhitasīlo ca, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. So tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā sotāpanno hoti, avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo. Idha pana, bhikkhave, bhikkhu sīlesu...pe... so tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā, rāgadosamohānaṃ tanuttā, sakadāgāmī hoti; sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā dukkhassantaṃ karoti. Idha pana, bhikkhave, bhikkhu sīlesu paripūrakārī hoti, samādhismiṃ paripūrakārī, paññaṃ ca mattaso kārī. So yāni tāni...pe... sikkhati sikkhāpadesu. So pañcannaṃ orambhāgiyānaṃ...pe... anāvattidhammo tasmā lokā. Idha pana, bhikkhave, bhikkhu sīlesu paripūrakārī, samādhismiṃ paripūrakārī, paññaṃ ca paripūrakārī. So yāni tāni khuddānukhuddakāni...pe... sikkhati sikkhāpadesu. So āsavānaṃ khayā...pe... upasampajja viharatī”ti.

130. Satthāraniddese - pariññaṃ paññaṃpetīti pahānaṃ samatikkamaṃ paññaṃpeti. Tatrāti tesu tīsu janesu. Tena daṭṭhabboti tena paññaṃpanena so satthā rūpāvacarasamāpattiyā lābhīti daṭṭhabboti attho. Dutiyavārepi eseṇa nayo. Sammāsambuddho satthā tena daṭṭhabboti tena titthiyehi asādhāraṇa paññaṃpanena ayaṃ tatiyo satthā sabbaññubuddho daṭṭhabbo. Titthiyā hi kāmānaṃ pariññaṃ paññaṃpetīti rūpabhavaṃ vakkhanti. Rūpānaṃ pariññaṃ paññaṃpetīti arūpabhavaṃ vakkhanti. Vedanānaṃ pariññaṃ paññaṃpetīti asaññabhavaṃ vakkhanti. Sammā paññaṃpetīti ‘evaṃ paññaṃpeyyuṃ’, no ca sammā paññaṃpetuṃ sakkonti. Sammāsambuddho pana kāmānaṃ pariññaṃ pahānaṃ anāgāmicchāmaggena paññaṃpeti. Rūpavedanānaṃ pariññaṃ pahānaṃ arahattamaggena paññaṃpeti. Ime tayo satthāro ti ime dve janā bahirakā, eko sammāsambuddhoti - imasmiṃ loke tayo satthāro nāma.

131. Dutīye satthāraniddese - diṭṭhe ceva dhammeti imasmiṃ attabhāve. Attānaṃ saccato thetato paññaṃpetīti “attā nāmeko atthi nicco dhuvo sassato”ti bhūtato thirato paññaṃpeti. Abhisamparāyañcāti aparasmiṃ attabhāve evameva paññaṃpeti. Sesamettha vuttanayeneva veditabbanti.

Tikaniddesavaṇṇanā.

4. Catukkaniddesavaṇṇanā

132. Catukkaniddese - asappurisoti lāmakapuriso. Pāṇaṃ atipātetīti pāṇātipātī. Adinnaṃ ādiyatīti adinnādāyī. Kāmesu micchā caratīti kāmesumicchācārī. Musā vadatīti musāvādī. Surāmerayamajjapamāde tiṭṭhatīti surāmerayamajjapamādaṭṭhāyī.

133. Pāṇātipāte samādapetīti yathā pāṇaṃ atipātetī, tathā naṃ tattha gahaṇaṃ gaṇhāpeti. Sesesupi eseṇa nayo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo yasmā sayam katena ca dussīlyena samannāgato yañca samādapitena kamaṃ, tato

upaḍḍhassa dāyādo, tasmā asappurisenā asappurisaroti vuccati. Sappurisoti uttamapuriso.

135. Sappurisenā sappurisaroti attanā katena susīyena samannāgatattā yañca samādapito karoti. Tato upaḍḍhassa dāyādattā uttamapurisenā uttamapurisarato.

136. Pāpoti akusalakammāpathasaṅkhātena dasavidhena pāpena samannāgato.

138. Kalyāṇoti kusalakammāpathasaṅkhātena dasavidhena kalyāṇadhammena samannāgato suddhako bhadrako. Sesamettha heṭṭhā vuttanayattā uttānatthameva.

140. Pāpadhammādīsu - pāpo dhammo assāti pāpadhammo. Kalyāṇo dhammo assāti kalyāṇadhammo. Sesamettha uttānatthameva.

144. Sāvajjādīsu - sāvajjoti sadoso. Sāvajjena kāyakammenāti sadosena pāṇātipātādinā kāyakammena. Itaresupī eseva nayo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo tīhi dvārehi āyūhanakammassa sadosattā, gūthakuṇapādibharito padeso viya sāvajjoti vuccati.

145. Sāvajjena bahulanti yassa sāvajjameva kāyakammaṃ bahu hoti, appaṃ anavajjaṃ; so sāvajjena bahulaṃ kāyakammena samannāgato, appaṃ anavajjenāti vuccati. Itaresupī eseva nayo. Ko pana evarūpo hotīti? Yo gāmadhammatāya vā nigamadhammatāya vā kadāci karahaci uposathaṃ samādiyati, sīlāni pūreti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ evarūpo puggalo tīhi dvārehi āyūhanakammesū sāvajjasseva bahulatāya anavajjassa appatāya vajjabahuloti vuccati.

Yathā hi ekasmiṃ padese dubbaṇṇāni duggandhāni pupphāni rāsikatānassu, tesāṃ upari tahaṃ tahaṃ atimuttakavassikapāṭalāni patitāni bhavēyyuṃ. Evarūpo ayaṃ puggalo veditabbo. Yathā pana ekasmiṃ padese atimuttakavassikapāṭalāni rāsikatānassu, tesāṃ upari tahaṃ tahaṃ dubbaṇṇaduggandhāni badarapupphādīni patitāni bhavēyyuṃ. Evarūpo tatiyo puggalo veditabbo. Catuttho pana tīhipi dvārehi āyūhanakammassa niddosattā, catumadhurabharitasuvaṇṇapāti viya daṭṭhabbo. Tesu paṭhamo andhabālaputhujjano. Duttiyo antarantarā kusalassa kārako lokiyaputhujjano. Tatiyo sotāpanno sakadāgāmianāgāminopi eteneva saṅgahitā. Catuttho khīṇāsavo. So hi ekantena anavajjoyeva. Ayaṃ aṅguttaraṭṭhakathāyo.

148. Ugghaṭitaññūdīsu - ugghaṭitaññūti ettha ugghaṭitaṃ nāma ñāṇugghāṭanaṃ, ñāṇe ugghaṭitamatteyeva jānātīti attho. Saha udāhaṭavelāyāti udāhāre udāhaṭamatteyeva. Dhammābhisamayoti catusaccadhammassa ñāṇena saddhiṃ abhisamayo. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ ‘cattāro satipaṭṭhānā’tiādinā nayena saṃkhittena mātikāya ṭhapiyamānāya desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā arahattaṃ gaṇhituṃ samattho puggalo ugghaṭitaññūti vuccati.

149. Vipāñcitaṃ vitthāritameva atthaṃ jānātīti vipāñcitaññū. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ saṃkhittena mātikaṃ ṭhapetvā vitthārena atthe bhājiyamāne arahattaṃ pāpuṇituṃ samattho puggalo vipāñcitaññūti vuccati.

150. Uddesādīhi netabboti neyyo. Anupubbena dhammābhisamayo hotīti anukkamena arahattappatti.

151. Byañjanapadameva paramaṃ assāti padaparamo. Na tāya jātiyā dhammābhisamayo hotīti na tena attabhāvena jhānaṃ vā vipassanaṃ vā maggaṃ vā phalaṃ vā nibbattetuṃ sakkotīti attho.

152. Yuttapaṭibhānādīsu - paṭibhānaṃ vuccati ñāṇampi, ñāṇassa upaṭṭhitavacanampi. Taṃ idha adhippetam. Atthayuttam kāraṇayuttañca paṭibhānamassāti yuttappaṭibhāno. Pucchitānantarameva sīghaṃ byākātuṃ asamatthatāya no muttam paṭibhānamassāti no muttappaṭibhāno. Iminā nayena sesā veditabbā. Ettha pana paṭhamo - kiñci kālaṃ vīmaṃsitvā yuttameva pekkhati, tipīṭakacūḷanāgatthero viya. So kira pañhaṃ puṭṭho pariggahetvā yuttapayuttakāraṇameva katheti.

Dutiyo - pucchānantarameva yena vā tena vā vacanena paṭibāhati, vīmaṃsitvāpi ca yuttam na pekkhati catunīkāyikapaṇḍitatissatthero viya. So kira pañhaṃ puṭṭho pañhapariyosānampi nāgameti, yaṃ vā taṃ vā kathetiyeva. Vacanattham panassa vīmaṃsiyamānaṃ katthaci na laggati.

Tatiyo - pucchāsamakārameva yuttam pekkhati, tañkhaṇaṇṇeva vacanaṃ byākaroti tipīṭakacūḷābhayatthero viya. So kira pañhaṃ puṭṭho sīghameva katheti, yuttapayuttakāraṇo ca hoti.

Catuttho - puṭṭho samāno neva yuttam pekkhati, na yena vā tena vā paṭibāhituṃ sakkoti tibbandhakāraṇimuggo viya hoti lāḷudāyitthero viya.

156. Dhammakathikesu - appaṇca bhāsātīti sampattaparisāya thokameva katheti. Asahitañcāti kathento ca pana na atthayuttam kāraṇayuttam katheti. Parisā cassa na kusalā hotīti sotuṃ nisinnaparisā cassa yuttāyuttam kāraṇākāraṇaṃ siliṭṭhāsiliṭṭham na jānātīti attho. Evarūpoti ayaṃ evaṃjātiko bāladhammakathiko. Evaṃjātikāya bālaparisāya dhammakathikotveva nāmaṃ labhati. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. Ettha ca dveyeva janā sabhāvadhammakathikā, itare pana dhammakathikānaṃ antare pavīṭṭhattā evaṃ vuttā.

157. Valāhakūpamesu valāhakāti meghā. Gajjitāti thanitā. Tattha gajjitvā no vassanabhāvo nāma pāpako. Manussā hi yathā devo gajjati ‘suvuṭṭhikā bhavissatī’ti bījāni nīharitvā vapanti. Atha deve avassante khette bījāni khetteyeva nassanti, gehe bījāni geheyeva nassantīti dubbhikkham hoti. No gajjitvā vassanabhāvopi pāpakova. Manussā hi ‘imasmiṃ kāle dubbuṭṭhikā bhavissatī’ti ninnaṭṭhānesuyeva vappaṃ karonti. Atha devo vassitvā sabbabījāni mahāsamuddam pāpeti, dubbhikkhameva hoti. Gajjitvā vassanabhāvo pana bhaddako. Tadā hi subhikkham hoti. No gajjitvā no vassanabhāvo ekantapāpakova.

Bhāsītā hoti no kattāti ‘idāni ganthadhuraṃ pūressāmi, vāsadhuraṃ pūressāmī’ti kathetiyeva, na pana uddesaṃ gaṇhāti, na kammaṭṭhānaṃ bhāveti.

Kattā hoti no bhāsītāti ‘ganthadhuraṃ vā pūressāmi vāsadhuraṃ vā’ti na bhāsati. Sampatte pana kāle tamattham sampādeti. Iminā nayena itarepi veditabbā. Sabbam panetaṃ paccayadāyakeneva kathitaṃ. Eko hi ‘asukadivase nāma dānaṃ dassāmī’ti saṅghaṃ nimanteti, sampattakāle no karoti. Ayaṃ puggalo puññaṇa parihāyati, bhikkhusaṅghopi lābhena parihāyati. Aparo saṅghaṃ animantetvāva sakkāraṃ katvā ‘bhikkhū ānessāmī’ti na labhati, sabbe aññattha nimantitā honti. Ayampi puññaṇa parihāyati, saṅghopi tena lābhena parihāyati. Aparo paṭhamam saṅghaṃ nimantetvā, pacchā sakkāraṃ katvā dānaṃ deti, ayaṃ kiccakārī hoti. Aparo neva saṅghaṃ nimanteti, na dānaṃ deti, ayaṃ ‘pāpappuggalo’ti veditabbo.

158. Mūsikūpamesu - gādham kattā no vasiṭāti attano āsayam bilam kūpam khaṇati, no tattha vasati, kismiñcīdeva ṭhāne vasati, evaṃ bilārādiamittavasam gacchati. Khattātipi pāṭho. Vasiṭā no gādham kattāti sayam na khaṇati, parena kate bile vasati, evaṃ jīvitaṃ rakkhati. Tatiyā dvepi karontī, jīvitaṃ rakkhati. Catutthā dvepi akarontī amittavasam gacchati. Imāya pana upamāya upamitesu puggalesu paṭhamo yathā sā mūsikā gādham khaṇati, evaṃ navaṅgam satthusāsanaṃ uggaṇhāti. Yathā pana sā tattha na vasati, kismiñcīdeva ṭhāne vasantī, amittavasam gacchati; tathā ayampi pariyattivasena ñāṇam pesetvā catusaccadhammaṃ na paṭivijjhati, lokāmisatṭhānesuyeva caranto maccumārakilesamāradevaputtamārasaṅkhātānaṃ amittānaṃ vasaṃ gacchati. Duttiyo yathā sā mūsikā gādham na khaṇati, evaṃ navaṅgam satthusāsanaṃ na uggaṇhāti. Yathā pana parena khatabile vasantī jīvitaṃ rakkhati; evaṃ parassa katham sutvā catusaccadhammaṃ paṭivijjhitvā tiṇṇaṃ mārānaṃ vasaṃ atikkamati. Iminā nayena tatiyacatutthesupi opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ.

159. Ambūpamesu - āmaṃ pakkavaṇṇīti anto āmaṃ bahi pakkasadisam. Pakkaṃ āmavaṇṇīti anto pakkaṃ bahi āmasadisam. Sesadvayesupi eseṇa nayo. Tattha yathā ambe apakkabhāvo āmatā hoti, evaṃ puggalepi puthujjanabhāvo āmatā, ariyabhāvo pakkatā. Yathā ca tattha pakkasadisatā pakkavaṇṇitā; evaṃ puggalepi ariyānaṃ abhikkamanādisadisatā pakkavaṇṇitāti - iminā nayena upamitapuggalesu opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ.

160. Kumbhūpamesu - kumbhoti ghaṭo. Tucchoti anto ritto. Pihitoti pidahitvā ṭhapito. Puroti anto puṇṇo. Vivaṭoti vivaritvā ṭhapito. Upamitapuggalesu panettha anto guṇasāravirahito tuccho bāhiraśobhanatāya pihito puggalo veditabbo. Sesesupi eseṇa nayo.

161. Udakarahadūpamesu - udakarahado tāva jaṇṇumattepi udake sati paṇṇarasasambhinnavanṇattā vā bahalattā vā udakassa apaññāyamānatālo uttāno gambhīrobhāso nāma hoti. Tiporisa catuporisepi pana udake sati acchattā udakassa paññāyamānatālo gambhīro uttānabhāso nāma hoti. Ubhayakāraṇasambhāvato pana itare dve veditabbā. Puggalopi kilesussadabhāvato guṇagambhīratāya ca abhāvato guṇagambhīrānaṃ sadisehi abhikkamādīhi yutto uttāno gambhīrobhāso nāma. Iminā nayena sesāpi veditabbā.

162. Balībaddūpamesu - balībaddo tāva yo attano gogaṇaṃ ghaṭṭeti ubbejēti, paragogaṇe pana sorato sukhasīlo hoti - ayaṃ sakagavacaṇḍo no paragavacaṇḍo nāma. Puggalopi attano parisam ghaṭṭento vijjhanto pharusena samudācaranto, paraparīsāya pana soraccaṃ nivātavuttitaṃ āpajjanto sakagavacaṇḍo hoti no paragavacaṇḍo nāmāti. Iminā nayena sesāpi veditabbā. Niddesavāre panettha ubbejitā hotīti ghaṭṭetvā vijjhitvā ubbegappattaṃ karoticceva attho.

163. Āsivisūpamesu - āsiviso tāva yassa viṣaṃ āsuṃ āgacchati sīghaṃ pharati; ghoraṃ pana na hoti, cirakālaṃ na pīleti - ayaṃ āgataviṣo no ghoraviṣo. Sesapadesupi eseṇa nayo. Puggalavibhājanaṃ pana uttānatthameva.

164. Ananuvicca apariyogāhetvā avaṇṇārahassa vaṇṇaṃ bhāsītā hotītiādīsu ananuviccāti atulayitvā, apariggaṇhitvā. Apariyogāhetvāti paññāya guṇe anogāhetvā.

166. Bhūtaṃ tacchanti vijjamānato bhūtaṃ, aviparītato tacchaṃ. Kālenāti yuttapayuttakālena. Tatra kālaññū hotīti yamidaṃ kālenāti vuttaṃ. Tatra yo puggalo kālaññū hoti, kālaṃ jānāti, tassa pañhassa veyyākaraṇatthāya “imasmiṃ kāle pucchitenāpi mayā na kathetabbā, imasmiṃ kāle kathetabbā”ti - ayaṃ kālena bhaṇati nāma. Upekkhako viharatīti majjhatabhūtāya upekkhāya ṭhito hutvā viharati. Sesam sabbattha uttānatthameva.

167. Uṭṭhānaphalūpajīvītiādīsu - yo uṭṭhānavīriyeneva divasaṃ vītināmetvā tassa nissandaphalamattaṃ kiñcideva labhitvā jīvikaṃ kappeti, taṃ pana uṭṭhānaṃ āgamma kiñci puññaphalaṃ na paṭilabhati, taṃ sandhāya yassa puggalassa uṭṭhahatotiādī vuttaṃ. Tatūpari devāti tato upari brahmakāyikādayo devā. Tesañhi uṭṭhānavīriyena kiccaṃ nāma natthi. Puññaphalameva upajīvanti. Puññavato cāti idaṃ puññavante khattiyabrāhmaṇādayo ceva bhummadeve ādiṃ katvā nimmānaratipariyosāne deve ca sandhāya vuttaṃ. Sabbepi hete vāyāmaphalañceva puññaphalañca anubhavanti. Nerayikā pana neva uṭṭhānena ājīvaṃ uppādetuṃ sakkonti, nāpi nesaṃ puññaphalena koci ājīvo uppajjati.

168. Tamādīsu - “nīce kule paccājāto”tiādīkena tamena yuttoti tamo. Kāyaduccaritādīhi puna nirayatamūpagamanato tamaparāyaṇo. Nesādakuleti migaluddakādīnaṃ kule. Venakuleti vilīvakārakule. Rathakārakuleti cammakārakule. Pukkusakuleti pupphachaḍḍakakule. Kasiravuttiketi dukkhavuttike. Dubbaṇṇoti paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. Duddasikoti vijātamātuyāpi amanāpadassano. Okoṭimakoti lakuṇḍako. Kāṇoti ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. Kuṇṭi ekahatthakuṇī vā ubhayahatthakuṇī vā. Khañjoti ekapādakhañjo vā ubhayapādakhañjo vā. Pakkhahatoti hatapakkho pīṭhasappī. Padīpeyyassāti telakapallakādīno padīpūpakaraṇassa. Evaṃ puggalo tamo hoti tamaparāyaṇoti ettha eko puggalo bahiddhā ālokaṃ adisvā mātukucchismiññeva kālaṃ katvā apāyesu nibbattanto sakalepi kappe saṃsarati. Sopi tamo tamaparāyaṇova. So pana kuhakapuggalo bhaveyya. Kuhakassa hi evarūpā nibbatti hotīti vuttaṃ.

Ettha ca nīce kule paccājāto hoti caṇḍālakule vātiādīhi āgamanavipatti ceva pubbuppannapaccayavipatti ca dassitā. Daliddetiādīhi pavattipaccayavipatti. Kasiravuttiketiādīhi ājīvupāyavipatti. Dubbaṇṇotiādīhi rūpavipatti. Bahvābādhotiādīhi dukkhakāraṇasamāyogo. Na lābhītiādīhi sukhakāraṇavipatti ceva upabhogavipatti ca. Kāyena duccaritantiādīhi tamaparāyaṇabhāvassa kāraṇasamāyogo. Kāyassa bhedātiādīhi samparāyikatamūpagamo. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.

Apicettha tividhāya kulasampattiyā paccājātiādīkena jotinā yuttato joti, ālokaḥhoti vuttaṃ hoti. Kāyasucaritādīhi pana saggūpapattijotibhāvūpagamanato jotiparāyaṇo. Khattiyamahāsālakule vātiādīsu khattiyamahāsālāti khattiyā mahāsārā mahāsārappattā khattiyā. Yesañhi khattiyānaṃ heṭṭhimantena koṭisatam nidhānagataṃ hoti, tayo kahāpaṇakumbhā vaḷaṇṇanattāya gehamajjhe rāsīṃ katvā ṭhapitā honti, te khattiyamahāsālā nāma. Yesam brāhmaṇānaṃ asītikoṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, diyaḍḍho kahāpaṇakumbho vaḷaṇṇanattāya gehamajjhe rāsīṃ katvā ṭhapito hoti, te brāhmaṇamahāsālā nāma. Yesam gahapatīnaṃ cattālīsakoṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, kahāpaṇakumbho vaḷaṇṇanattāya gehamajjhe rāsīṃ katvā ṭhapito hoti, te gahapatimahāsālā nāma. Tesaṃ kuleti attho. Aḍḍheti issare. Nidhānagatadhanassa mahantatāya mahaddhane. Suvaṇṇarajatabhājanādīnaṃ upabhogabhaṇḍānaṃ mahantatāya mahābhoge. Nidhānagatassa jātārūparajatassa pahūtātāya

pahūtajātarūparajate. Vittūpakaraṇassa tuṭṭhikaraṇassa pahūtatāya pahūtavittūpakaraṇe. Godhanādīnañca sattavidhadhaññānañca pahūtatāya pahūtadhanadhaññe. Abhirūpoti sundararūpo. Dassanīyoti aññaṃ kammaṃ pahāya divasampi passitabbayutto. Pāsādikoti dassaneneva cittapasādāvaho. Paramāyāti uttamāya. Vaṇṇapokkharatāyāti pokkharavaṇṇatāya. Pokkharam vuccati sarīram. Tassa vaṇṇasampattiyāti attho. Samannāgatoti upeto.

169. Oṇatoṇatādīsu - diṭṭhadhammikāya vā samparāyikāya vā sampattiyā virahito oṇato. Nīco, lāmakoti attho. Tabbipakkhato uṇṇato. Ucco, uggatoti attho. Sesamettha tamādīsu vuttanayeneva veditabbaṃ. Apica - oṇatoṇatoti idāni nīco, āyatimpi nīcova bhavissati. Oṇatuṇṇatoti idāni nīco, āyatim ucco bhavissati. Uṇṇatoṇatoti idāni ucco, āyatim nīco bhavissati. Uṇṇatuṇṇatoti idāni ucco, āyatimpi uccova bhavissatīti.

170. Rukkhūpamesu - rukkho tāva pheggusāraparivāroti vanajetṭhakarukkho sayam pheggū hoti, parivārarukkhā panassa sārā honti. Iminā nayena sesā veditabbā. Puggalesu pana sīlasāravirahato pheggutā, sīlācārasamannāgamena ca sārātā veditabbā.

171. Rūpappamāṇādīsu - sampattiyuttaṃ rūpaṃ pamāṇaṃ karotīti rūpappamāṇo. Tattha pasādaṃ janetīti rūpappasanno. Kittisaddabhūtaṃ ghosaṃ pamāṇaṃ karotīti ghosappamāṇo. Ārohaṃ vātiādīsu pana - ārohanti uccattanaṃ. Pariṇāhanti kisathūlabhāvāpagataṃ parikkhepasampattiṃ. Saṇṭhānanti aṅgapaccaṅgānaṃ dīgharassavaṭṭatādiyuttaṭṭhānesu tathābhāvaṃ. Pāripūrinti yathāvuttappakārānaṃ anūnataṃ, lakkhaṇaparipuṇṇabhāvaṃ vā. Paravaṇṇanāyāti parehi parammukhā nicchāritāya guṇavaṇṇanāya. Parathomanāyāti parehi thutivasena gāthādiupanibandhanena vuttāya thomanāya. Parapasamsanāyāti parehi sammukhā vuttāya pasamsāya. Paravaṇṇahārikāyāti paramparathutivasena parehi pavattitāya vaṇṇaharaṇāya.

172. Cīvaralūkhanti cīvarassa dubbaṇṇādibhāvena lūkhataṃ. Pattalūkhanti bhājanassa vaṇṇasaṇṭhānavatthūhi lūkhataṃ. Senāsanalūkhanti nāṭakādisampattivirahena senāsanassa lūkhataṃ. Vividhanti acelakādibhāvena anekappakāraṃ. Dukkarakārikanti sarīratāpanaṃ.

Aparo nayo - imesu hi catūsu puggalesu rūpe pamāṇaṃ gahetvā pasanno rūpappamāṇo nāma. Rūpappasannoti tasseva atthavacanaṃ. Ghose pamāṇaṃ gahetvā pasanno ghosappamāṇo nāma. Cīvaralūkhapattalūkhesu pamāṇaṃ gahetvā pasanno lūkhappamāṇo nāma. Dhamme pamāṇaṃ gahetvā pasanno dhammappamāṇo nāma. Itarāni tesameva atthavacanāni. Sabbasatte ca tayo koṭṭhāse katvā dve koṭṭhāsā rūpappamāṇā, eko na rūpappamāṇo. Pañca koṭṭhāse katvā cattāro koṭṭhāsā ghosappamāṇā, eko na ghosappamāṇo. Dasa koṭṭhāse katvā nava koṭṭhāsā lūkhappamāṇā, eko na lūkhappamāṇo. Satasahassaṃ koṭṭhāse katvā pana eko koṭṭhāsova dhammappamāṇo, sesā na dhammappamāṇā. Evamayaṃ catupparamāṇo lokasannivāso.

Etasmiṃ catupparamāṇe lokasannivāse buddhesu appasannā mandā, pasannāva bahukā. Rūpappamāṇassa hi buddharūpato uttari pasādāvahaṃ rūpaṃ nāma natthi. Ghosappamāṇassa buddhānaṃ kittighosato uttari pasādāvaho ghoso nāma natthi. Lūkhappamāṇassa kāsikāni vatthāni mahārahāni kañcanabhājanāni tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavike sabbasampattiyutte pāsādavare pahāya

paṃsukūlacīvaraselayapattarukkhamūlādīsenāsanasevino buddhassa bhagavato lūkhato uttari pasādāvahaṃ aññaṃ lūkhaṃ nāma natthi. Dhammappamāṇassa sadevake loke asādhāraṇasīlādiguṇassa tathāgatassa sīlādiguṇato uttari pasādāvaho añño sīlādiguṇo nāma natthi. Iti bhagavā imaṃ catupparamāṇikaṃ lokasannivāsaṃ muṭṭhinā gahetvā viya ṭhitoti.

173. Attahitāya paṭipannādīsu - sīlasampannoti sīlena sampanno samannāgato. Samādhisampannotiādīsūpi eseṇa nayo. Ettha ca sīlaṃ lokiyalokuttaraṃ kathitaṃ. Tathā samādhipañña ca. Vimutti arahattaphalavimuttiyeṇa. Ñānadassanaṃ ekūnavīsatividhaṃ paccavekkhaṇaññaṃ. No parantiādīsu - parapuggalaṃ “tayāpi sīlasampannena bhavituṃ vaṭṭatī”ti vatvā yathā sīlaṃ samādiyati, evaṃ na samādapeti, na gaṇhāpeti. Eṇeṇa nayo sabbattha. Etesu pana catūsu paṭhamo vakkalittherasādiso hoti. Duttiyo upanandasakyaṇuttasādiso. Tatiyo sārīputtamoggallānattherasādiso. Catuttho devadattasādiso veditabbo.

174. Attantapādīsu - attānaṃ tapati dukkhāpetīti attantapo. Attano paritāpanānuyogaṃ attaparitāpanānuyogaṃ. Acelaṇoti niccelo, naggo. Muttācāroti viṣaṭṭhācāro. Uccāraṇamādīsu lokiyakulaputtācāreṇa virahito ṭhitakova uccāraṇaṃ karoti, passāvaṃ karoti, khādāti, bhuñjati ca. Hatthāpalekhaṇoti hatthe piṇḍamhi niṭṭhite jivhāya hatthaṃ apalekhati. Uccāraṇaṃ vā katvā hatthasmiññeva daṇḍakasaññaṃ hutvā hatthena apalekhatīti dasseti. Te kira daṇḍakaṃ sattoti paññaṇanti. Tasmā tesāṃ paṭipadaṃ pūrento evaṃ karoti. Bhikkhāgahaṇatthaṃ ‘ehi bhaddante’ti vutto, na etīti naehibhaddantiko. Tena hi ‘tiṭṭha bhaddante’ti vuttopi na tiṭṭhatīti natiṭṭhabhaddantiko. Tadubhayampi hetuṃ tiṭṭhiyā “etassa vacanaṃ kataṃ bhavissatī”ti na karonti. Abhihaṇanti puretaraṃ gahetvā āhaṇaṃ bhikkhaṃ. Uddissakanti “imaṃ tumhe uddissa kata”nti evaṃ ārocitabhikkhaṃ. Na nimantananti “asukaṃ nāma kulaṃ vā vīthiṃ vā gāmaṃ vā paviseyyāthā”ti evaṃ nimantitabhikkhampi na sādīyati, na gaṇhāti.

Na kumbhimukhāti kumbhito uddharitvā diyyamānaṃ bhikkhaṃ na gaṇhāti. Na kaḷopimukhāti kaḷopīti ukkhali, pacchi vā. Tatopi na gaṇhāti. Kasmā? Kumbhī kaḷopiyo kaṭacchunā pahāraṃ labhantīti. Na eḷakamantaranti ummāraṃ antaraṃ katvā diyyamānaṃ na gaṇhāti. Kasmā? Ayaṃ maṃ nissāya antarakaraṇaṃ labhatīti. Daṇḍamusalesūpi eseṇa nayo. Dvinnanti dvīsu bhuñjamānesu ekasmiṃ uṭṭhāya dente na gaṇhāti. Kasmā? Kabaḷantarāyo hotīti. Na gabbhiniyātiādīsu pana gabbhiniyā kucchiyaṃ dāraṇaṃ kilamati. Pāyantiyā dāraṇassa khīrantarāyo hoti. Purisantaragatāya ratiantarāyo hotīti na gaṇhāti na saṅkittīsūti saṅkittetvā katabhattesu. Dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakaṃ acelakānaṃ atthāya tato tato taṇḍulādīni samādapetvā bhattaṃ pacanti, ukkaṭṭhācelako tato na paṭiggaṇhāti. Na yattha sāti yattha sunakho ‘piṇḍaṃ labhissāmī’ti upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā āhaṇaṃ na gaṇhāti. Kasmā? Etassa piṇḍantarāyo hotīti.

Sanḍasaṇḍacārīni samūhasamūhacārīni. Sace hi acelakaṃ disvā ‘imassa bhikkhaṃ dassāmā’ti mānussakā bhattagehaṃ pavisanti, tesu ca pavisantesu kaḷopimukhādīsu nilīnā makkhikā uppatitvā sanḍasaṇḍā caranti, tato āhaṇaṃ bhikkhaṃ na gaṇhāti. Kasmā? Maṃ nissāya makkhikānaṃ gocarantarāyo jātoti. Thusodakanti sabbasassasambhārehi kataṃ sovīraṇaṃ. Ettha ca surāpānameva sāvajjaṃ. Ayaṃ pana etasmimpi sāvajjasāññaṃ. Ekāgārīkoṭiyo ekasmiṃyeva gehe bhikkhaṃ labhitvā nivattati. Ekālopīkoṭiyo ekeneva ālopaṇa yāpeti. Dvāgārīkādīsūpi eseṇa nayo. Ekissāpi dattiyāti ekāya dattiyā. Datti nāma ekā khuddakapāti hoti, yattha

aggabhikkhaṃ pakkhipitvā ṭhapenti.

Ekāhikanti ekadivasantarikaṃ. Aḍḍhamāsikanti aḍḍhamāsantarikaṃ.
Pariyāyabhattachabhojananti vārabhattachabhojanaṃ. Ekāhavārena dvīhavārena
sattāhavārena aḍḍhamāsavārenāti - evaṃ divasavārena ābhattachabhojanaṃ.
Sākabhakkhoti allasākabhakkho. Sāmākabhakkhoti sāmākataṇḍulabhakkho.
Nīvārādīsu - nīvārā nāma tāva araṇṇe sayamaṃ jātā vīhijāti. Daddulanti cammakārehi
cammaṃ vilikhitvā chaḍḍitakasaṭaṃ. Haṭaṃ vuccati silesopi, sevālopi
kaṇikārādirukkhaniyyāsopi. Kaṇanti kuṇḍakaṃ. Ācāmoti bhattachakkhalikāya laggo
jhāmodano. Taṃ chaḍḍitaṭṭhāne gahetvā khādāti. “Odanakañjiya”ntipi vadanti.
Piṇṇākādayo pākaṭā eva. Pavattaphalabhōjīti patitaphalabhōjī.

Sāṇānīti sāṇavācchelāni. Masāṇānīti missavācchelāni. Chavadussānīti matasarīrato
chaḍḍitavattāni. Erakatiṇḍāni vā ganthetvā katanivāsāni. Paṃsukūlānīti
pathaviyaṃ chaḍḍitanantakāni. Tirīṭṭānīti rukkhattachavattāni. Ajinanti
ajinamigacammaṃ. Ajinakkhipanti tadeva majjhe phālitaṃ. Sakhurakantipi vadanti.
Kusacīranti kusatiṇāni ganthetvā katacīraṃ. Vācācīraphalakacīresupi eseva nayo.
Kesakambalanti manussakesehi katakambalaṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ - “seyyathāpi,
bhikkhave, yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ kesakambalo tesamaṃ patikuṭṭho
akkhāyati”ti. Vāḷakambalanti assavāḷādīhi katakambalaṃ. Ulūkapakkhanti
ulūkapattāni ganthetvā katanivāsanaṃ. Ubbhaṭṭhakoti uddhamaṃ ṭhitako.

Ukkuṭikappadhānamanuyuttoti ukkuṭikavīriyaṃ anuyutto. Gacchantopi ukkuṭikova
hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati. Kaṇṭakāpassayikoti ayakaṇṭake vā pakatikaṇṭake
vā bhūmiyaṃ koṭṭetvā tattha cammaṃ attharivā ṭhānacaṇkamādīni karoti. Seyyanti
sayantopi tattheva seyyamaṃ kappeti. Sāyamaṃ tatiyamassāti sāyatatiyakaṃ. “Pāto,
majjhanhike, sāyanti divasassa tikkhattuṃ pāpamaṃ pavāhessāmī”ti
udakorohanānuyogaṃ anuyutto viharati.

175. Paraṃ tapatīti parantapo. Paresamaṃ paritāpanānuyogaṃ
paraparitāpanānuyogaṃ. Orabbhikādīsu - urabbhā vuccanti eḷakā. Urabbhe hanatīti
orabbhiko. Sūkarikādīsopi - eseva nayo. Luddoti dāruṇo kakkhaḷo. Macchaghātakoti
macchabandho kevaṭṭo. Bandhanāgārikoti bandhanāgāragopako. Kurūrakammantāti
dāruṇakammantā.

176. Muddhāvasittoti khattiyābhisekena muddhani abhisitto. Puratthimena
nagarassāti nagarato puratthimadisāya. Sandhāgāranti yaññasālaṃ. Kharājinaṃ
nivāsetvāti sakhuraṃ ajinacammaṃ nivāsetvā. Sappitelenāti sappinā ca telena ca.
Ṭhapetvā hi sappiṃ avaseso yo koci sneho telanti vuccati. Kaṇḍuvamānoti nakhānaṃ
chinnattā kaṇḍuvitabbakāle tena kaṇḍuvamāno. Anantarahitāyāti asanthatāya.
Sarūpavacchāyāti sadisavacchāya. Sace gāvī setā hoti, vacchopi setakova sace
kabarā vā, rattā vā, vacchopi tādisovāti - evaṃ sarūpavacchāya. So evamāhāti so
rājā evaṃ vadeti. Vacchatarāti taruṇavacchakabhāvaṃ atikkantā balavavacchā.
Vacchatarīsopi eseva nayo. Barihisatthāyāti parikkhepakaraṇatthāya ceva
yaññabhūmiyaṃ attharaṇatthāya ca.

177. Diṭṭheva dhammeti imasmiṃyeva attabhāve. Nicchātati chātaṃ vuccati taṇhā,
sā assa natthīti nicchāto. Sabbakilesānaṃ nibbutattā nibbuto. Anto tāpanakilesānaṃ
abhāvā sītaḷo jātoti sītībhūto. Jhānamaggaphalanibbānasukhāni paṭisaṃvedetīti
sukhappaṭisaṃvedī. Brahmabhūtena attanāti seṭṭhabhūtena attanā.

Imaṃ pana puggalaṃ buddhuppādato paṭṭhāya dassetuṃ - idha tathāgatotiādīmāha. Tattha tathāgatoti aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgato - tathā āgatoti tathāgato, tathā gatoti tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti tathāgato, tathadassitāya tathāgato, tathāvāditāya tathāgato, tathākāritāya tathāgato, abhibhavanaṭṭhena tathāgatoti. Arahaṃ sammāsambuddhotiādīni visuddhimagge vitthāritāneva. Taṃ dhammanti taṃ vuttappakārasampadaṃ dhammaṃ. Suṇāti gahapati vāti kasmā paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisati? Nihatamānattā ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātiṃ nissāya mānaṃ karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānaṃ karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano vijātitāya patitṭhātuṃ na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedaṃ muñcantehi piṭṭhiyā loṇaṃ pupphamānāya bhūmiṃ kasitvā tādisassa mānassa abhāvato nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānaṃ vā dappaṃ vā akatvā yathābalaṃ buddhavacanaṃ uggahetvā vipassanāya kammaṃ karontā sakkonti arahatte patitṭhātuṃ. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā. Iti nihatamānattā ussannattā ca paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisatīti.

Aññatarasmiṃ vāti itaresaṃ vā kulānaṃ aññatarasmiṃ. Paccājātoti patijāto. Tathāgate saddhaṃ paṭilabhatīti parisuddhaṃ dhammaṃ sutvā dhammassāmimhi tathāgate “sammāsambuddho vata so bhagavā”ti saddhaṃ paṭilabhati. Iti paṭisañcikkhatīti evaṃ paccavekkhati. Sambādho gharāvāsoti sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesaṃ sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. Rajopathoti rāgarajādīnaṃ utṭhānaṭṭhānanti mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Āgamanapathotipi vattuṃ vaṭṭati. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti abbhokāso. Pabbajito hi kūṭāgāraratanapāsāde ca devavimānādīsu ca supihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati, na sajjati, na bajjhati. Tena vuttaṃ - “abbhokāso pabbajjā”ti.

Apica - sambādho gharāvāso kusalakiriyāya okāsābhāvato. Rajopatho asaṃvutasañkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ kilesarajānaṃ sannipātaṭṭhānato. Abbhokāso pabbajjā kusalakiriyāya yathāsukhaṃ okāsasambhāvato. Nayidaṃ sukaraṃ...pe... pabbajeyyanti ettha ayaṃ sañkhepakathā - yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ. Ekadivasampi ca kilesamalena amalinaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparissuddhaṃ. Sañkhalikhitaṃ likhitasañkhasadisāṃ dhotasañkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ. Idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ...pe... carituṃ - “yaṃnūnāhaṃ kese ca massuñca ohāretvā kasāyarasapītātāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyya”nti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṃ kasivāñijjādikammaṃ “agāriya”nti vuccati, tañca pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā “anagāriya”nti ñātābba. Taṃ anagāriyaṃ. Pabbajeyyanti paṭipajjeyyaṃ. Appaṃ vāti sahassato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahassato paṭṭhāya mahā. Abandhanaṭṭhena ñātiyeva ñātiparivaṭṭo. Sopi vīsatiyā heṭṭhā appo hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā.

178. Bhikkhūnaṃ sikkhāsājīvasamāpannoti yā bhikkhūnaṃ adhisīlasaṅkhātā sikkhā, tañca. Yattha cete saha jīvanti, ekajīvikā sabhāgavuttino honti, taṃ bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātāṃ sājīvañca. Tattha sikkhanabhāvena samāpannoti bhikkhūnaṃ sikkhāsājīvasamāpanno. Samāpannoti sikkhaṃ paripūrento sājīvañca

avītikkamanto hutvā tadubhayaṃ upagatoti attho. Pāṇātipātāṃ pahāyātiādīsu pāṇātipātādīkathā heṭṭhā vitthāritā eva. Pahāyāti imaṃ pāṇātipātacetanāsaṅkhātāṃ dussīlyaṃ pajahitvā. Paṭivirato hotīti pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato viratova hoti. Nihitadaṇḍo nihitasatthoti parūpaghātattāya daṇḍaṃ vā satthaṃ vā ādāya avattanato nikkhattadaṇḍo ceva nikkhattasattho cāti attho. Ettha ca ṭhapetvā daṇḍaṃ, sabbampi avasesaṃ upakaraṇaṃ sattānaṃ vināsanabhāvato ‘sattha’nti vedittabbaṃ. Yaṃ pana bhikkhū kattaradaṇḍaṃ vā dantakaṭṭhavāsiṃ vā pipphalikaṃ vā gahetvā vicaranti, na taṃ parūpaghātattāya. Tasmā nihitadaṇḍā nihitasatthātveva saṅkhaṃ gacchanti. Lajjīti pāpajigucchanaḥkhaṇāya lajjāya samannāgato. Dayāpannoti dayaṃ mettacittataṃ āpanno.

Sabbapāṇabhūtahitānukampīti sabbe pāṇabhūte hitena anukampako. Tāya dayāpannatāya sabbesaṃ pāṇabhūtānaṃ hitacittakoti attho. Viharatīti iriyati, pāleti.

Dinnaṃeva ādiyatīti dinnādāyī. Cittenapi dinnaṃeva paṭikaṅkhatīti dinnapāṭikaṅkhī. Thenetīti theno. Na thenena athenena. Athenattāyeva sucibhūtena. Attanāti attabhāvena. Athenaṃ sucibhūtaṃ attabhāvaṃ katvā viharatīti vuttaṃ hoti.

Abrahmacariyanti aśeṭṭhacariyaṃ. Brahmaṃ seṭṭhaṃ ācāraṃ caratīti brahmacārī. Ārācārīti abrahmacariyato dūracārī. Methunāti rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā methunakāti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunāti saṅkhaṃ gatā asaddhammā. Gāmadhammāti gāmaṃvāsīnaṃ dhammā.

Saccaṃ vadatīti saccavādī. Saccena saccaṃ sandahati ghaṭetīti saccasandho. Na antarantarā musā vadatīti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccaṃ, tassa musāvādena antaritattā saccaṃ saccena na ghaṭiyati, tasmā na so saccasandho. Ayaṃ pana na tādiso. Jīvitaṃhetupi musā avatvā saccena saccaṃ sandahatiyevāti saccasandho. Thetoti thiro, thirakathoti attho. Eko hi puggalo haliddirāgo viya, thusarāsimhi nikhātakhāṇuko viya, assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍamiva ca, na thirakatho hoti. Eko pāsāṇalekhā viya, indakhīlo viya ca thirakatho hoti. Asinā sīse chindantepi dve kathā na katheti. Ayaṃ vuccati theto. Paccayikoti pattiyāyitabbako, saddhāyikoti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti. ‘Idaṃ kena vuttaṃ? Asukenā’ti vutte ‘mā tassa vacanaṃ saddahathā’ti vattabbaṃ āpajjati. Eko paccayiko hoti. ‘Idaṃ kena vuttaṃ? Asukenā’ti vutte ‘yadi tena vuttaṃ, idameva paṇāṇaṃ, idāni upaparikkhitabbaṃ natthi, evameva ida’nti vattabbaṃ āpajjati. Ayaṃ vuccati paccayiko. Avisaṃvādako lokassāti tāya saccavāditāya lokaṃ na visaṃvādetīti attho.

Imesaṃ bhedāyāti yesaṃ ito sutvāti vuttānaṃ santike suttaṃ, tesāṃ bhedāya. Bhinnānaṃ vā sandhātāti dvinnaṃ mittānaṃ vā samānupajjhāyakādīnaṃ vā kenacideva kāraṇena bhinnānaṃ ekamekaṃ upasaṅkamitvā - ‘tumahākaṃ īdise kule jātānaṃ, evaṃ bahussuttānaṃ idaṃ na yutta’ntiādīni vatvā sandhānaṃ kattā. Anuppadātāti sandhānānuppadātā. Dve jane samagge disvā - ‘tumahākaṃ evarūpe kule jātānaṃ, evarūpehi guṇehi samannāgatānaṃ anucchavikameta’ntiādīni vatvā daḥhikammaṃ kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti samaggārāmo. Yattha samagga natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. Samaggarāmotipi pāḷi. Ayameva attho. Samaggaratoti samaggesu rato. Te pahāya aññatra gantumpi na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti samagganandī. Samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītāti yā vācā satte samaggeyeva karoti, taṃ sāmaggiguṇaparidīpakameva vācaṃ bhāsati, na itaranti.

Kālena vadatīti kālavādī. Vattabbayuttakālaṃ sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtaṃ tathaṃ tacchaṃ sabhāvameva vadatīti bhūtavādī.

Diṭṭhadhammikasamparāyikatthasannissitameva katvā vadatīti atthavādī.

Navalokuttaradhammasannissitaṃ katvā vadatīti dhammavādī.

Samvaravinayapahānavinayasannissitaṃ katvā vadatīti vinayavādī. Nidhānaṃ vuccati ṭhapanokāso. Nidhānamassa atthīti nidhānavatī. Hadaye nidhātābbayuttakaṃ vācaṃ bhāsītāti attho. Kālenāti evarūpiṃ bhāsamānopi ca “ahaṃ nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsisāmī”ti na akālena bhāsati. Yuttakālaṃ pana sallakkhetvā bhāsātīti attho. Sāpadesanti saupamaṃ, sakāraṇanti attho. Pariyantavatinti paricchedaṃ dassetvā. Yathāssā paricchedo paññāyati, evaṃ bhāsātīti attho. Atthasamhitanti anekehipi nayehi vibhajantena pariyādātuṃ asakkuṇeyyatāya atthasampannaṃ bhāsati. Yaṃ vā so atthavādī atthaṃ vadati, tena atthena samhitattā atthasamhitam vācaṃ bhāsati. Na aññaṃ nikkhipitvā aññaṃ bhāsātīti vuttaṃ hoti.

179. Bījagāmbhūtagāmasamārambhāti mūlabījaṃ, khandhabījaṃ, phalubījaṃ, aggabījaṃ bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva yassa kassaci nīlatiṇarukkādikkassa bhūtagāmassa ca samārambhā.

Chedanabhedanapacanādibhāvena vikopanā paṭiviratoti attho. Ekabhattikoti pātarāsabhattaṃ, sāyamāsabhattanti dve bhattāni. Tesu pātarāsabhattaṃ antomajjhanhikena paricchinnaṃ. Itaraṃ majjhanhikato uddhaṃ antoaruṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattuṃ bhuñjamānopi ekabhattikova hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ - ekabhattikoti. Rattiyā bhojanaṃ ratti, tato uparatoti rattūparato. Atikkante majjhanhike yāva sūriyasatthaṅgamanā bhojanaṃ vikālabhojanaṃ nāma, tato viratattā virato vikālabhojanā. Sāsanassa ananulomattā visūkaṃ paṭāṇībhūtaṃ dassananti visūkadassanaṃ. Attanā naccananaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vādītā ca antamaso mayūranaccanāpanādivasenapi pavattānaṃ naccādīnaṃ visūkabhūtā dassanā cāti naccagītavāditavisūkadassanā. Naccādīni hi attanā payojetuṃ vā parehi payojāpetuṃ vā yuttāni passituṃ vā neva bhikkhūnaṃ na bhikkhunīnaṃ vaṭṭanti. Mālādīsu - mālāti yaṃkiñci pupphaṃ. Gandhanti yaṃkiñci gandhajātaṃ. Vilepananti chavirāgakaraṇaṃ. Tattha piḷandhanto dhāreti nāma. Ūnaṭṭhānaṃ pūrento maṇḍeti nāma. Gandhavasena chavirāgavasena ca sādīyanto vibhūseti nāma. Ṭhānaṃ vuccati kāraṇaṃ. Tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratoti attho. Uccāsayaṇaṃ vuccati pamāṇātikkantaṃ. Mahāsayaṇaṃ akappiyananthataṃ, tato paṭiviratoti attho. Jātarūpanti suvaṇṇaṃ. Rajatanti kahāpaṇo, lohamāsako, jatumāsako, dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti. Tassa ubhayassāpi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva naṃ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṃ sādīyatīti attho.

Āmakadhaññaṃ paṭiggahaṇāti sālīvīhiyavagodhumakaṅguvarakakudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññaṃ paṭiggahaṇā. Na kevalaṅca etesaṃ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṃ na vaṭṭatiyeva.

Āmakamaṃsapaṭiggahaṇāti ettha aññaṃ odissa anuññātā

āmakamacchamaṃsānaṃ paṭiggahaṇameva bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, no āmasanaṃ.

Itthikūmarīkapaṭiggahaṇāti ettha itthīti purisantaragatā. Itarā kumārīkā nāma. Tāsaṃ

paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyanameva. Dāsīdāsapaṭiggahaṇāti ettha

dāsīdāsavaseneva tesāṃ paṭiggahaṇaṃ na vaṭṭati. ‘Kappiyakāraṃ dammi’,

‘ārāmikaṃ dammi’ti evaṃ vutte pana vaṭṭati. Ajeḷakādīsipi khettaṃ vatthupariyosānesu

kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha khettaṃ nāma yasmiṃ

pubbaṇṇaṃ ruhati. Vatthu nāma yasmiṃ aparāṇaṃ ruhati. Yattha vā ubhayampi

ruhati taṃ khettaṃ. Tadatthāya akatabhūmibhāgo vatthu. Khettavatthusīsenā cettha vāpitaḷākādīnīpi saṅgahitāneva.

Dūteyyaṃ vuccati dūtakammaṃ. Gihīnaṃ pahitaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamaṇaṃ. Pahīṇagamaṇaṃ vuccati paraghamaṃ pesitassa khuddakagamaṇaṃ. Anuyogo nāma tadubhayakaraṇaṃ. Tasmā dūteyyapahīṇagamaṇānaṃ anugoti evamettha attho daṭṭhabbo. Kayavikkayāti kayā ca vikkayā ca. Tulākūṭādīsu - kūṭanti vañcanaṃ. Tattha tulākūṭaṃ nāma rūpakūṭaṃ, aṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ, paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha rūpakūṭaṃ nāma dve tulā samarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. Aṅgakūṭaṃ nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge. Gahaṇakūṭaṃ nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. Paṭicchannakūṭaṃ nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti. Tāya vañcanaṃ kaṃsakūṭaṃ. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapaṭiyo suvaṇṇavaṇṇā karonti, tato janapadaṃ gantvā kiñcīdeva aḍḍhakulaṃ pavisitvā suvaṇṇabhājanāni kiṇathā'ti vatvā agghe pucchite samagghataraṃ dātukāmā honti. Tato tehi 'kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo'ti vutte 'vīmaṃsitvā gaṇhathā'ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbapaṭiyo datvā gacchanti.

Mānakūṭaṃ nāma hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha hadayabhedo sappitelādiminānakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhā chiddena mānena 'saṇikaṃ āsiñcā'ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti. Dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. Sikhābhedo tilataṇḍulādiminānakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti. Dadanto vegena pūretvā sikhāṃ chindanto deti. Rajjubhedo khettavatthuminānakāle labbhati. Lañjaṃ alabhantā hi khettaṃ amahantampi mahantaṃ katvā minanti.

Ukkoṭanādīsu - ukkoṭananti assāmiḷe sāmīḷe kātuṃ lañjaggahaṇaṃ. Vañcananti tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu - eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto - "kiṃ bho migo agghati, kiṃ migapotako'ti āha. "Migo dve kahāpaṇe, migapotako eka'ti ca vutte kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto, "na me bho migapotakena attho, migaṃ me dehī'ti āha. Tena hi "dve kahāpaṇe dehī'ti. So āha - "nanu te, bho, mayā paṭhamāṃ eko kahāpaṇo dinno'ti? "Āma dinno'ti. Idampi migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo ayañca kahāpaṇaggaṇako migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissantīti. So "kāraṇaṃ vadatī'ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti.

Nikatīti yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṇgaṃ pāmaṇganti, amaṇiṃ maṇīti, asuvaṇṇaṃ suvaṇṇanti katvā patirūpakeṇa vañcanaṃ. Sāciyogoti kuṭīlayogo. Etesaṃyeva ukkoṭanādīnametaṃ nāmaṃ. Tasmā ukkoṭanasāciyogo vañcanasāciyogo nikatisāciyogoti evamettha attho daṭṭhabbo. Keci aññaṃ dassetvā aññassa parivattanaṃ 'sāciyogo'ti vadanti. Taṃ pana vañcaneneva saṅgahitaṃ.

Chedanādīsu - chedananti hatthacchedanādi. Vadhoti māraṇaṃ. Bandhoti rajjubandhanādīhi bandhanaṃ. Viparāmosoti himaviparāmoso, gumbaviparāmosoti duvidho. Yañhi himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ musanti, ayaṃ himaviparāmoso. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṃ

gumbaviparāmoso. Ālopo vuccati gāmanigamādīnaṃ vilopakaraṇaṃ. Sahasākāroti sāhasikakiriya. Gehaṃ pavisitvā manussānaṃ ure satthaṃ ṭhapetvā icchitabhaṇḍaggahaṇaṃ. Evametasmā chedana...pe... sahasākārā paṭivirato hoti.

180. So santuṭṭho hotīti so catūsu paccayesu dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgato hoti. Kāyaparihārikenāti kāyaṃ pariharaṇamattakena. Kucchiparihārikenāti kucchipariharaṇamattakena. Samādāyeva pakkamatīti aṭṭhavidhaṃ bhikkhu parikkhāramattakaṃ sabbhaṃ gahetvāva kāyapaṭibaddhaṃ katvāva gacchati. “Mama vihāro pariveṇaṃ upaṭṭhāko”ti saṅgo vā baddho vā na hoti. So jiyā muttasaro viya yūthā pakkanto, mattahatthī viya icchiticchitaṃ senāsanaṃ vanasaṇḍaṃ rukkhamaṇḍalaṃ vanapatthaṃ pabbhāraṃ paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati. Sabbiriyāpathesu ekova adutiyo.

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarena;
Parissayānaṃ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Evam vaṇṇitaṃ khaggavisāṇakappataṃ āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādheṇto, “seyyathāpi”tiādimāha. Tattha pakkhī sakuṇoti pakkhayutto sakuṇo. Dehīti uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho - sakuṇo nāma “asukasmiṃ padese rukkho paripakkaphalo”ti ṇatvā nānādisāhi āgantvā nakhapakkhatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhūnantā khādanti. “Idaṃ ajjatanāya, idaṃ svātanāya bhavissatī”ti tesam na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhassa ārakkhaṃ ṭhapenti, na tattha patthaṃ vā nakhaṃ vā tuṇḍaṃ vā ṭhapenti. Atha kho tasmīṃ rukkhe anapekkho hutvā yo yaṃ disābhāgaṃ icchati, so tena sapattabhārova uppatitvā gacchati. Evameva ayaṃ bhikkhu nissaṅgo nirapekkhoyeva pakkamati, tena vuttaṃ samādāyeva pakkamatīti. Ariyenāti niddosena. Ajjhattanti sake attabhāve. Anavajjasukhanti niddosasukhaṃ.

181. So cakkhunā rūpaṃ disvāti so iminā ariyena sīlakkhandhena samannāgato bhikkhu cakkhuviññāṇena rūpaṃ passitvāti attho. Sesapadesupi yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbhaṃ heṭṭhā vuttameva. Abyāsekasukhanti kilesehi anavasittasukhaṃ. Avikiṇṇasukhanti vuttaṃ. Indriyasamvarasukhañhi diṭṭhādīsū diṭṭhamattādivasena pavattatāya avikiṇṇaṃ hoti.

182. So abhikkante paṭikkanteti so manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ samvarena samannāgato bhikkhu imesu abhikkantapaṭikkantādīsū sattaṃ ṭhānesu satisampajaññavasena sampajānakārī hoti. Tattha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ jhānavibhaṅge vuttameva.

So iminā cātiādīnā kiṃ dasseti? Araññavāsassa paccayasampattiṃ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati, tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṃ vattabbataṃ āpajjati. Araññe adhivatthā devatā “kiṃ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravaṃ saddaṃ sāventi. Hatthehi sīsaṃ paharitvā palāyanākāraṃ karonti. “Asuko bhikkhu araññaṃ pavisitvā idaṇcīdaṇca pāpakammaṃ akāsī”ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano sīlaṃ paccavekkhanto kiñci kāḷakaṃ vā tilakaṃ vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayato vayato sammāsanto ariyabhūmiṃ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamaṇā vaṇṇaṃ bhāsanti. Itissa udaye

pakkhittatelabindu viya yaso vitthāriko hoti. Vivittantiādīni heṭṭhā vuttatthāneva. So evaṃ samāhite citte...pe... yathākammūpage satte pajānātīti ettake ṭhāne yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttameva.

185. Tatiyavijjāya so evaṃ samāhite citteti vipassanāpādaḥ catutthajjhānacittaṃ veditabbaṃ. Āsavānaṃ khayaññāyāti arahattamaggaññatthāya. Arahattamaggo hi āsavānaṃ vināsanato āsavānaṃ khayoti vuccati. Tatra cetamā ñānaṃ tappariyāpannattāti. Cittaṃ abhininnāmetīti vipassanācittaṃ abhinīharati. So idaṃ dukkhanti evamādīsu - “ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti sabbampi dukkhasaccaṃ sarasalakkaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānāti, paṭivijjhati. Tassa ca dukkhassa nibbattikaṃ taṇhaṃ - ayaṃ dukkhasamudayoti; tadubhayampi yaṃ ṭhānaṃ patvā nirujjhati, taṃ tesamā appavattiṃ nibbānaṃ - ayaṃ dukkhanirodhoti; tassa ca sampāpakaṃ ariyamaggaṃ - ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti sarasalakkaṇapaṭivedhena yathābhūtaṃ pajānāti, paṭivijjhatīti - evamattho veditabbo.

Evaṃ sarūpato saccāni dassetvā idāni kilesavasena pariyāyato dassento ime āsavātiādīmāha. Tassa evaṃ jānato evaṃ passatoti tassa evaṃ jānantassa evaṃ passantassa saha vipassanāya koṭippattaṃ maggaṃ katheti. Kāmāsavāti kāmāsavato. Vimuccatīti iminā maggakkhaṇaṃ dasseti. Vimuttasminti iminā phalakkhaṇaṃ dasseti. Maggakkhaṇe hi cittaṃ vimuccati, phalakkhaṇe vimuttaṃ hoti. Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñānanti iminā paccavekkhaṇaṃ dasseti. Khīṇā jātītiādīhi tassa bhūmiṃ. Tena hi ñānena so paccavekkhanto ‘khīṇā jātī’tiādīni pajānāti. Vusitanti vuṭṭhaṃ parivuṭṭhaṃ kataṃ caritaṃ niṭṭhitanti attho. Brahmacariyanti maggabrahmacariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṃ satta sekkhā brahmacariyavāsaṃ vasanti nāma. Khīṇāsavo vuṭṭhavāso. Tasmā so attano brahmacariyavāsaṃ paccavekkhanto vusitaṃ brahmacariyanti pajānāti. Kataṃ karaṇīyanti catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti; khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā so attano karaṇīyaṃ paccavekkhanto. “Kataṃ karaṇīya”nti pajānāti. Nāparaṃ itthattāyāti “idāni puna etthabhāvāya evaṃ soḷasakiccabhāvāya kilesakkhayāya vā maggabhāvanākiccaṃ natthī”ti pajānāti.

186. Sarāgādīsu - appahīnoti vikkhambhanappahānena vā tadanāgappahānena vā samucchedappahānena vā appahīno.

187. Lābhī hotītiādīsu - lābhīti lābhavā paṭilabhitvā ṭhito. Ajjhattaṃ cetosamathassāti niyakajjhattasaṅkhāte attano citte uppannassa cetosamathassa. Adhipaññādharmavipassanāyāti adhipaññāsaṅkhātāya khandhadhammesu aniccādivasena pavattāya vipassanāya. Rūpasahagatānanti rūpanimittārammaṇānaṃ rūpāvacarasamāpattīnaṃ. Arūpasahagatānanti na rūpanimittārammaṇānaṃ arūpasamāpattīnaṃ. Ettha ca paṭhamo aṭṭhasamāpattilābhī puthujjano. Duttiyo sukkhavipassakaariyasāvako. Tatiyo aṭṭhasamāpattilābhī ariyasāvako. Catuttho lokiyamahājano veditabbo.

188. Anusotagāmiādīsu - anusotagāmiṃ vaṭṭasotaṃ anugato, vaṭṭasote nimuggo puthujjano veditabbo. Paṭisotagāmiṃ paṭisotagamano. Anusotaṃ agantvā paṭisotaṃ gacchantassetamādhivacanaṃ. Pāpañca kammaṃ na karotīti paññattaṃ vītikkamanto na karoti. Sahāpi dukkhena sahāpi domanassenāti kilesapariyuṭṭhāne

sati uppannena dukkhadomanassena saddhimpi. Paripuṇṇanti tissannaṃ sikkhānaṃ ekāyapī anūnaṃ. Parisuddhanti nirupakkilesaṃ. Brahmacariyanti seṭṭhacariyaṃ. Iminā vārena sotāpannasakadāgāmino kathitā. Kiṃ pana te rudantā brahmacariyaṃ carantīti? Āma. Kilesarodanena rudantā caranti nāma. Silasampanno puthujjanabhikkhupi ettheva saṅgahito.

Ṭhitattoti ṭhitasabhāvo. Anāgāmīti kāmārāgabyāpādehi akampanīyacittatāya ca tamhā lokā anāvattidhammatāya ca ṭhitasabhāvo nāma. Tiṇṇoti taṇhāsotaṃ uttiṇṇo. Pāraṅgatoti nibbānapāraṃ gato. Thale tiṭṭhatīti arahattaphalasamāpattithale tiṭṭhati. Cetovimuttinti phalasamādhim. Paññāvimuttinti phalaññaṃ. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ khīṇāsavo “tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo”ti vuccati. Bāhitapāpatāya hi esa brāhmaṇo nāma.

189. Appassutādīsu - appakaṃ suttaṃ hotīti navaṅge satthusāsane kiñcīdeva thokaṃ suttaṃ hoti. Na atthamaññāya, na dhammamaññāya dhammānudhammapaṭipanno hotīti aṭṭhakathañca pāliñca jānitvā lokuttaradhammassa anurūpadhammaṃ pubbabhāgapaṭipadaṃ paṭipanno na hoti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

190. Samaṇamacalādīsu - samaṇamacaloti samaṇaacalo, makāro padasandhikaro. Niccalasamaṇo, thirasamaṇoti attho. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ sotāpanno sāsane mūlajātāya saddhāya patitiṭṭhitattā ‘samaṇamacalo’ti vuccati. Sakadāgāmī pana rajjanakilesassa atthitāya samaṇapadumoti vutto. Rattaṭṭho hi idha padumaṭṭho nāmāti vuttaṃ. Anāgāmī kāmārāgasāṅkhātassa rajjanakilesassa natthitāya samaṇapuṇḍarīkoti vutto. Paṇḍaraṭṭho hi idha puṇḍarīkaṭṭho nāmāti vuttaṃ. Khīṇāsavo ca thaddhabhāvakarānaṃ kilesānaṃ abhāvena samaṇesu samaṇasukhumālo nāmāti vutto. Appadukkhaṭṭhenapi cesa samaṇasukhumāloyevāti.

Catukkaniddesavaṇṇanā.

5. Pañcakaniddesavaṇṇanā

191. Pañcake - tatrāti tesu “ārabhati ca vippaṭisārī ca hotī”tiādinā nayena heṭṭhā uddiṭṭhapuggalesu. Yvāyanti yo ayaṃ. Ārabhatīti ettha ārambhasaddo kammakiriyaṃ hiṃsanavīriyavikopānāpattivītikamesu vattati. Tathā hesa “yaṃkiñci dukkhaṃ sambhoti, sabbaṃ ārambhapaccayā”ti kamme āgato. “Mahāyaññā mahārambhā, na te honti mahapphalā”ti kiriyāyaṃ. “Samaṇaṃ gotamaṃ uddissa paṇaṃ ārabhantī”ti hiṃsane. “Ārabhatha, nikkhamatha, yuñjatha buddhasāsane”ti vīriye. “Bijagāma bhūtagāmasamārambhā paṭivirato hotī”ti vikopane. “Ārabhati ca vippaṭisārī ca hotī”ti ayaṃ pana āpattivītikame āgato. Tasmā āpattivītikamavasena ārabhati ceva tappaccayā vippaṭisārī ca hotīti ayamettha attho.

Yathābhūtaṃ nappajānātīti anadhigatattā yathāsabhāvato na jānāti. Yatthassāti yasmim assa, yaṃ ṭhānaṃ patvā etassa puggalassa uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhantīti attho. Kiṃ pana patvā te nirujjhantīti? Arahattamaggaṃ. Phalappattassa pana niruddhā nāma honti. Evaṃ santepi idha maggakiccavasena phalameva vuttanti veditabbaṃ. Ārambhajāti āpattivītikkamamasambhavā. Vipphaṭisārajāti vipphaṭisārato jātā. Pavaḍḍhantīti punappunaṃ uppajjanena vaḍḍhanti. Sādhūti āyācanasādhū. Idaṃ vuttaṃ hoti - yāva aparaddhañca vata āyasmatā, evaṃ santepi mayaṃ āyasmantaṃ yācāma - “desetabbayuttakassa desanāya, vuṭṭhātabbayuttakassa vuṭṭhānena, āvikātabbayuttakassa āvikiriyaṃ, ārambhaje āsave pahāya, suddhante

ṭhitabhāvapaccavekkhaṇena vippaṭṭisāraje āsave paṭivinodetvā nīharitvā vipassanācittañceva vipassanāpaññaṇca bhāvetū”ti. Amunā pañcamena puggalenāti etena pañcamena khīṇāsavapuggalena. Samasamo bhavissatīti lokuttaraguṇehi samabhāveneva samo bhavissatīti evaṃ khīṇāsavena ovaḍitabboti attho.

Ārabhati na vippaṭṭisārī hotīti āpattiṃ āpajjati. Taṃ pana desetum sabhāgapuggalaṃ pariyesati. Tasmā na vippaṭṭisārī hoti. Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ pana “vuṭṭhitattā na vippaṭṭisārī hotī”ti vuttaṃ. Na ārabhati vippaṭṭisārī hotīti āpattiṃ nāpajjati, vinayapaññattiyaṃ pana akovidattā anāpattiyaṃ āpattisaññī hutvā vippaṭṭisārī hoti. Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ pana “sakiṃ āpattiṃ āpajjitvā tato vuṭṭhāya pacchā kiñcāpi nāpajjati, vippaṭṭisāraṃ pana vinodetum na sakkotī”ti vuttaṃ. Na ārabhati na vippaṭṭisārī hotīti neva āpattiṃ āpajjati, na vippaṭṭisārī hoti. Katamo panesa puggaloti? Ossaṭṭhavāriyapuggalo. So hi “kiṃ me imasmiṃ buddhakāle parinibbānena, anāgate metteyyasammāsambuddhakāle parinibbāyissāmī”ti visuddhasīlopi paṭipattiṃ na pūreti. Sopi “kimatthaṃ āyasmā pamatto viharati puthujjanassa nāma gati anibaddhā. Āyasmā hi metteyyasammāsambuddhasa sammukhabhāvaṃ labheyyapi na labheyyāpīti arahattatthāya vipassanaṃ bhāvehi”ti ovaḍitabbova. Sesam sabbattha vuttanayeneva veditabbaṃ.

192. Datvā avajānātītiādīsu - eko bhikkhu mahāpuñño catupaccayalābhī hoti. So cīvarādīni labhitvā aññaṃ appapuññaṃ āpucchati. Sopi tasmīṃ punappunaṃ āpucchanteḍi gaṇhātiyeva. Athassa itaro thokaṃ kupito hutvā maṅkubhāvaṃ uppādetukāmo vadati - “ayaṃ attano dhammatāya cīvarādīni na labhati, amhe nissāya labhati”ti. Evaṃ puggalo datvā avajānāti nāma. Eko pana ekena saddhiṃ dve tīṇi vassāni vasanto pubbe taṃ puggalaṃ gaṛum katvā pacchā gacchante gacchante kāle cittikāraṃ na karoti, āsanāpi na vuṭṭhāti, upaṭṭhānampi na gacchati. Evaṃ puggalo saṃvāsena avajānāti nāma.

Ādheyyamukhoti ādito dheyyamukho. Paṭhamavacanasmiṃyeva ṭhapitamukhoti attho. Adhimuccitā hotīti saddhātā hoti. Tatrāyaṃ nayo - eko puggalo sārappamaṃyeva bhikkhuṃ ‘asāruppo eso’ti katheti, taṃ sutvā esa niṭṭhaṃ gacchati. Puna aññaena sabhāgena bhikkhunā ‘sāruppo aya’nti vutteḍi tassa vacanaṃ na gaṇhāti “asukena nāma ‘asāruppo aya’nti amhākaṃ kathita’nti purimabhikkhunova kathaṃ gaṇhāti. Aparopissa dussīlaṃ ‘sīlavā’ti katheti. Tassa vacanaṃ saddahitvā puna aññaena “asāruppo esa bhikkhu, nāyaṃ tumhākaṃ santikaṃ upasaṅkamituṃ yutto”ti vuttopi tassa vacanaṃ aggahetvā purimasseva kathaṃ gaṇhāti. Aparo vaṇṇampi kathitaṃ gaṇhāti, avaṇṇampi kathitaṃ gaṇhātiyeva. Ayampi ādheyyamukhoyeva nāma. Ādhātābbamukho yaṃ yaṃ suṇāti, tattha tattha ṭhapitamukhoti attho.

Loloti saddhādīnaṃ ittarakālaṭṭhitikattā assaddhiyādīhi lulitabhāvena lolo. Ittarasaddhoti parittasaddho, aparipuññasaddho. Sesesupi eseva nayo. Ettha pana punappunaṃ bhajanavasena saddhāva bhatti. Pemaṃ saddhāpemaṃ gehasitapemampi vaṭṭati. Pasādo saddhāpasādova. Evaṃ puggalo lolo hotīti evaṃ ittarasaddhādītāya puggalo lolo nāma hoti. Haliddirāgo viya, thusarāsīmhi koṭṭitakhāṇuko viya, assapiṭṭhiyaṃ ṭhapitakumbhaṇḍaṃ viya ca anibaddhaṭṭhāno muhuttēna pasīdati, muhuttēna kuppati.

Mando momūhoti aññaṇabhāvena mando avisadatāya momūho. Mahāmūḷhoti attho.

193. Yodhājīvūpamesu - yodhājīvāti yuddhūpajīvino. Rajagganti hatthiassādīnaṃ pādappahārabhinnāya bhūmiyā uggataṃ rajakkhandhaṃ. Na santhambhatīti

santhambhitvā t̥hātum na sakkoti. Sahati rajagganti rajakkhandham disvāpi adhivāseti. Dhajagganti hatthiassādiṭṭhesu vā rathesu vā ussāpitānaṃ dhajānaṃ aggaṃ. Ussāraṇanti hatthiassarathādīnañceva balakāyassa ca uccāsaddamahāsaddaṃ. Sampahāreti samāgate appamattakepi pahāre. Haññatī vihaññati, vighātaṃ āpajjati. Byāpajjatī vipattiṃ āpajjati, pakatibhāvaṃ jahati. Sahati sampahāraṇti dve tayo pahāre patvāpi sahati, adhivāseti. Tameva saṅgāmasīsaṇti tameva jayakhandhāvāraṭṭhānaṃ. Ajjhāvasatīti sattāhamattaṃ abhibhavitvā āvasati. Kiṃ kārāṇā? Laddhappahārānaṃ pahārajagganattahāñceva katakammānaṃ visesaṃ ñatvā t̥hānantaradānatthañca issariyasukhānubhavanattahāñca.

194. Idāni yasmā satthu yodhājīvehi kiccaṃ natthi, imasmiṃ pana sāsane tathārūpe pañca puggale dassetuṃ idaṃ opammaṃ ābhatam, tasmā te puggale dassento evamevantiādīmāha.

Tattha saṃsīdatīti micchāvitakkasmiṃ visīdati, anupavisati. Na sakkoti brahmacariyaṃ sandhāretunti brahmacariyavāsaṃ anupacchijjamaṇaṃ gopetuṃ na sakkoti. Sikkhādubbalyaṃ āvikatvāti sikkhāya dubbalabhāvaṃ pakāsetvā. Kimassa rajaggasminti kiṃ tassa puggalassa rajaggaṃ nāmāti vadati. Abhirūpāti abhirūpavatī. Dassanīyāti dassanayoggā. Pāsādikāti dassaneneva cittappasādāvahā. Paramāyāti uttamāya. Vaṇṇapokkharatāyāti sarīravaṇṇena ceva aṅgasat̥thānena ca.

196. Ūhasatīti avahasati. Ullapatīti katheti. Ujjagghatīti pāṇiṃ paharitvā mahāhasitaṃ hasati. Uppaṇḍetīti uppaṇḍanakathaṃ katheti.

197. Abhinisīdatīti abhibhavitvā santike vā ekāsane vā nisīdati. Dutiyapadepepi eseve nayo. Ajjhottharatīti avattharati.

198. Viniveṭhetvā vinimocetvāti gahitaṭṭhānato tassa hatthaṃ viniveṭhetvā ceva, mocetvā ca. Sesamettha uttānatthameva.

199. Piṇḍapātikesu - mandattā momūhattāti neva samādānaṃ jānāti, na ānisaṃsaṃ; attano pana mandattā momūhattā aññāneva piṇḍapātiko hoti. Pāpiccho icchāpakatoti piṇḍapātikassa me sato “ayaṃ piṇḍapātiko”ti catupaccayasakkāraṃ karissanti. Lajjī, appicchotiādīhi ca guṇehi sambhāveasantīti. Evaṃ pāpikāya icchāya t̥hatvā tāya pāpicchāya abhibhūto hutvā piṇḍapātiko hoti. Ummādavasena piṇḍāya caranto pana ummādā cittavikkhepā piṇḍapātiko nāma hoti. Vaṇṇitanti idaṃ piṇḍapātikaṅgaṃ nāma buddhehi ca buddhasāvakehi ca vaṇṇitaṃ pasatthanti piṇḍapātiko hoti. Appicchatamyeva nissāyātiādīsu - “iti appiccho bhavissāmi, idaṃ me piṇḍapātikaṅgaṃ appicchatāya saṃvattissati; ‘iti santuṭṭho bhavissāmi idaṃ me piṇḍapātikaṅgaṃ santuṭṭhiyā saṃvattissati’; ‘iti kilese saṃlikhissāmi’, idaṃ me piṇḍapātikaṅgaṃ kilesasallekhanattāya saṃvattissatī”ti piṇḍapātiko hoti. Idamatthitanti imāya kalyāṇāya paṭipattiyā atthikabhāvaṃ, iminā vā piṇḍapātamattena atthikabhāvaṃ. Yaṃ yaṃ laddhaṃ tena teneva yāpanabhāvaṃ nissāyāti attho. Aggoti jeṭṭhako. Sesāni tasseva vevacanāni.

Gavā khīraṇti gāvito khīraṃ nāma hoti, na vinā gāviyā. Khīramhā dadhītiādīsupi eseve nayo. Evamevanti yathā etesu pañcasu gorasesu sappimaṇḍo aggo; evamevaṃ imesu pañcasu piṇḍapātikesu yvāyaṃ appicchatādīni nissāya piṇḍapātiko

hoti. Ayaṃ aggo ca seṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca. Imesu pana pañcasu piṇḍapātikesu dveva janā piṇḍapātikā, tayo na piṇḍapātikā. Nāmamattena pana piṇḍapātikāti veditabbā. Khalupacchābhikkhādīsopi eseva nayoti.

Pañcakaniddesavaṇṇanā.

6. Chakkaniddesavaṇṇanā

202. Chakke - tatrāti tesu chasu puggalesu. Sammāsambuddho tena daṭṭhabboti so puggalo tena anācariyakena attanā uppāditena sabbaññutaññāṇena sabbaññubuddho daṭṭhabbo.

Paccekasambuddho tenātiādīsopi tena paccekasambodhiñāṇena so puggalo paccekasambuddho. Tena sāvakaṇāmiñāṇena te puggalā sārīputtamoggallānā. Tena dukkhassa antakaraṇena te puggalā avasesā arahanto. Tena itthattaṃ anāgamanena so puggalo anāgāmī. Tena itthattaṃ āgamanena te puggalā sotāpannasakadāgāmino daṭṭhabbāti.

Chakkaniddesavaṇṇanā.

7. Sattakaniddesavaṇṇanā

203. Sattake - sakiṃ nimuggoti ekavāraṃ nimuggo. Ekantakāḷakehīti ekanteneva kāḷakehi natthikavādaahetukavādaakiriyavādasasāṅkhātehi niyatamicchādiṭṭhidhammehi. Evaṃ puggaloti iminā kāraṇena puggalo ekavāraṃ nimuggo tathā nimuggova hoti. Etassa hi puna bhavato vuṭṭhānaṃ nāma natthīti vadanti. Makkhaligosālādayo viya heṭṭhā narakaggīnaṃyeva āhāro hoti.

Sāhu saddhā kusalesu dhammesūti kusalahammesu saddhā nāma sādhuḷaddhikāti ummujjati. So tāvatakeneva kusaleṇa ummujjati nāma. Sādhu hirītiādīsopi eseva nayo. Hāyatiyevāti caṅkavāre āsittaḍḍakam viya ekantena parihāyateva. Evaṃ puggaloti evaṃ sāhu saddhāti. Imesaṃ saddhādīnaṃ vasena ekavāraṃ ummujjitvā tesam parihāniyā puna nimujjatiyeva, devadattādayo viya. Devadatto hi aṭṭha samāpattiyo, pañca ca abhiññāyo nibbattetvāpi puna buddhānaṃ paṭikaṇṭakatāya tehi guṇehi parihīno ruhiruppāḍakammaṃ saṅghabhedakammaṇca katvā kāyassa bhedaṃ dutiyacittavāreṇa niraye nibbatti. Kokāliko dve aggasāvake upavāditvā padumaniraye nibbatto.

Neva hāyati no vaḍḍhatīti appahonakakālepi na hāyati, pahonakakālepi na vaḍḍhati. Ubhayampi panetaṃ agārikenapi anagārikenapi dīpetabbaṃ. Ekacco hi agāriko appahonakakāle pakkhikabhattaṃ vā salākabhattaṃ vā vassāvāsikaṃ vā upanibandhāpeti. So pacchā pahonakakālepi pakkhikabhaddādimattameva pavatteti. Anagārikopi ādimhi appahonakakāle uddesaṃ vā dhutaṅgaṃ vā gaṇhāti, medhābalavīriyasampattiyaṃ pahonakakālepi tato uttariṃ na karoti. Evaṃ puggaloti evaṃ imāya saddhādīnaṃ ṭhitiyā puggalo ummujjitvā ṭhito nāma hoti.

Ummujjitvā vipassati viloketīti sotāpanno puggalo uttāhitvā gamanamaggaṃ gantabbaṃ disaṃ vā āloketi nāma.

Ummujjitvā patarātīti sakadāgāmipuggalo kilesatanutāya uttāhitvā gantabbadisābhimukho patarati nāma.

Patigādhappatto hotīti anāgāmipuggalo uttāhāya viloketvā pataritvā gantvā ekasmiṃ

ṭhāne patitṭhāpatto nāma hoti, tiṭṭhati, na punāgacchati.

Tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhatīti sabbakilesoghaṃ taritvā paratīraṃ gantvā nibbānathale ṭhito nāma hoti. Ime pana satta puggalā udakopamena dīpitā.

Satta kira jaṅghavāṇijā addhānamaggapaṭipannā antarāmagge ekaṃ puṇṇanadiṃ pāpuṇiṃsu. Tesu paṭhamāṃ otiṇṇo udakabhīruko puriso otiṇṇaṭṭhāneyeva nimujjitvā puna uṭṭhātuṃ nāsakkhi, antoyeva macchakacchapabhakkho jāto. Dutīyo otiṇṇaṭṭhāne nimujjitvā sakiṃ uṭṭhahitvā puna nimuggo uṭṭhātuṃ nāsakkhi, antoyeva macchakacchapabhakkho jāto. Tatiyo nimujjitvā uṭṭhahi. So majjhe nadiyā ṭhatvā neva orato āgantum, na parato gantum asakkhi. Catuttho uṭṭhāya ṭhito uttaraṇatitthaṃ olokesi. Pañcamo otaraṇatitthaṃ oloketvā patari. Chaṭṭho taritvā pārimatīraṃ gantvā kaṭippamāṇe udae ṭhito. Sattamo pārimatīraṃ gantvā gandhacūṇṇādīhi nhātvā varavatthāni nivāsetvā surabhivilepanaṃ vilimpitvā nīluppālādīni piḷandhitvā nānālaṅkārapaṭimaṇḍito mahānagaraṃ pavisitvā pāsādavaramāruya uttamabhojanaṃ bhuñji.

Tattha satta jaṅghavāṇijā viya ime satta puggalā. Nadī viya vaṭṭaṃ. Paṭhamassa udakabhīrukassa purisassa otiṇṇaṭṭhāneyeva nimujjanaṃ viya micchādītṭhikassa vaṭṭe nimujjanaṃ. Ummujjitvā nimuggapuriso viya saddhādīnaṃ uppattimattakena ummujjitvā tesāṃ parihāṇiyā nimuggapuggalo. Majjhe nadiyā ṭhito viya saddhādīnaṃ ṭhitiyā ṭhitapuggalo. Uttaraṇatitthaṃ olovento viya gantabbamaggaṃ gantabbadisāṃ vā olovento sotāpanno. Pataritapuriso viya kilesatanutāya pataranto sakadāgāmī. Taritvā kaṭimatte udae ṭhitapuriso viya anāvattitadhammatāya ṭhito anāgāmī. Nhatvā pārimatīraṃ uttaritvā thale ṭhitapuriso viya cattāro oghe atikkamitvā nibbānathale ṭhito khīṇāsavabrāhmaṇo. Thale ṭhitapurisassa nagaraṃ pavisitvā pāsādavaraṃ āruya uttamabhojanabhūjanaṃ viya khīṇāsavassa nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā vītināmanaṃ veditabbaṃ. Ubhatobhāgavimuttādayo heṭṭhā pakāsītāyevāti.

Sattakaniddesavaṇṇanā.

207. Aṭṭhakanavakaniddesāpi heṭṭhā vuttanayeneva veditabbā.

10. Dasakaniddesavaṇṇanā

209. Dasakaniddese - idhāti kāmāvacarabhūmiyaṃ. Kāmāvacarabhūmiyañhi sattakkhattuparamādīnaṃ kāmāvacarabhūmiyaññeva niṭṭhā hoti. Kāmāvacarattabhāveneva arahattappatti ca anupādisesanibbānappatti ca hotīti attho.

Idha viḥāyāti idha kāmāvacare attabhāve viḥāya suddhāvāsattabhāve ṭhitānaṃ niṭṭhā hotīti attho. Antarāparinibbāyīdayo hi idha anāgāmiphalaṃ patvā ito cutā suddhāvāsesu uppajjitvā tena attabhāvena arahattañceva anupādisesanibbānadhātuñca pāpuṇanti. Tena vuttaṃ - “imesaṃ pañcannaṃ idha viḥāya niṭṭhā”ti.

Dasakaniddesavaṇṇanā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca -

Yaṃ ve puḅḅalaḅāṇṇattiṃ, loke appaṭṭipuḅḅalo;
Nāṭisaṅkheḅato satthā, desesi tidaṣālaye.

Taṣṣā aṭṭhakathaṇceva, dīḅaḅhāṣāya saṅkhaṭaṃ;
Āḅamaṭṭhakathāyo ca, oḅāhetvā aṣeṣato.

Suḅiḅhatto aṣaṃkiṇṇo, yo yo attho yaḅiṃ yaḅiṃ;
Tato tato ṭaṃ ḅahetvā, ḅahāya aṭiḅitthāraṃ.

Viṣuddhiḅagge yaṃ ḅuttaṃ, ṭaṃ anādāya saṅkhatā;
Nāṭisaṅkheḅaḅitthāra-nayenaṭṭhakathā ayaṃ.

Ṭaṃ eṭaṃ ṣattamaṭṭhehi, ḅhāṇaḅārehi ṭantiyā;
Ciraṭṭhitatthāṃ dhammaṣṣa, saṅkharontena yaṃ ḅayā.

Saḅḅattaṃ kuṣalaṃ tena, ṣaddhammaṃ sukhumaṃ ṣiḅaṃ;
Oloḅentu ḅiṣuddhena, ḅāṇayo dhammaḅakkhunāṭi.

Puḅḅalaḅāṇṇatti-aṭṭhakathā ṇiṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια. 4. Σχόλια για τον προσδιορισμό των ατόμων. 2. Σχόλια για την επεξήγηση έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org